

บทที่ ๒

เนื้อหาสาระของเนมิราชชาดก

การศึกษาในบทนี้จะได้กล่าวถึงเนื้อหาสาระของเนมิราชชาดกที่มีในพระไตรปิฎก ซึ่งกำหนดกรอบการศึกษาไว้ ๘ ประการ คือ ๑) ความหมายและความสำคัญของชาดก ๒) การกำเนิดเนมิราชชาดก ๓) องค์ประกอบของเนมิราชชาดก ๔) เนื้อหาสาระเกี่ยวกับเนมิราชชาดก ๕) การบำเพ็ญบารมีของเนมิราชโพธิสัตว์ ๖) วัตถุประสงค์ของเนมิราชในการบำเพ็ญอุทธานบารมี ๗) ผลสัมฤทธิ์ของการแสดงเนมิราชชาดก ๘) สรุป ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายและความสำคัญของชาดก

ชาดกถือเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ที่ก่อนจะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าและในพระพุทธศาสนา ชาดกถือว่าเป็นหนึ่งในคำสอนถูกจัดไว้ในส่วนของพระไตรปิฎก ในจุททกนิกายชาดกมีจำนวนถึง ๕๕๐ เรื่อง^{๒๒} ชาดกในพระพุทธศาสนาสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภทได้แก่ (๑) นิบาตชาดก คือ ชาดกในพระไตรปิฎก อรรถกถาชาดกและฎีกาชาดก (๒) ปิณฺณาสชาดก คือ ชาดกนอกนิบาต (๓) ชาดกมาลา คือ ชาดกในพระพุทธศาสนา นิกายมหายาน^{๒๓} ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาความหมายของคำว่าชาดกและความสำคัญของชาดก ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของคำว่า “ชาดก”

คำว่า ชาดก หรือ ชาดก แปลว่า ผู้เกิด มีรากคำมาจากธาตุ (Root) ว่า ชนฺ แปลว่า “เกิด” แปลง ชนฺ ธาตุเป็นชา ลง ต ปัจจัยในกิริยาภิตกฺ ต ปัจจัยตัวนี้กำหนดให้แปลว่า “แล้ว” มีรูปคำเป็น “ชาต” แปลว่า เกิดแล้ว เสร็จแล้วให้ลง ก ปัจจัยต่อท้ายอีกสำเร็จรูปเป็น “ชาดก” อ่านออกเสียงตามบาลีสันสกฤตว่า “ชา-ตะ-กะ” แปลว่าผู้เกิดแล้ว เมื่อนำคำนี้มาใช้ในภาษาไทยเราออกเสียงเป็นชาดก โดยแปลง ต เป็น ด และให้ ก เป็นตัวสะกดในแม่กก

คำว่า ชาดก ความหมาย คือ เล่าถึงการที่พระพุทธเจ้าทรงเวียนว่ายตายเกิด ถือเอากำเนิดในชาติต่าง ๆ ได้พบปะผจญกับเหตุการณ์ดีบ้างชั่วบ้าง แต่ก็ได้พยายามทำความดีติดต่อกันมาบ้าง น้อยบ้างตลอดมาจนเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้ายกล่าวอีกอย่างหนึ่งจะถือว่าเรื่องชาดกเป็นวิวัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดีของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ก็ได้ ใน

^{๒๒} พิสิฐ เจริญสุข, เกร็ดความรู้ในนิทานชาดก, หน้า ๔.

^{๒๓} พัทธน์ เพ็งผลา, ชาดกกับวรรณกรรมไทย, หน้า ๒๗.

อรรถกถาแสดงด้วยว่า ผู้นั้นผู้นี้กลับชาติมาเกิดเป็นใครในสมัยพระพุทธเจ้า แต่ในบาลีพระไตรปิฎกกล่าวถึงเพียงบางเรื่อง เพราะฉะนั้น สารสำคัญจึงอยู่ที่คุณงามความดีและอยู่ที่คติธรรมในนิทานนั้นๆ

นัยยะหนึ่งชาดก จึงหมายถึงเรื่องราวของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งที่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ พระองค์เสวยพระชาติต่าง ๆ เป็นมนุษย์บ้าง อมนุษย์บ้าง เทวดาบ้าง สัตว์บ้าง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ผู้ใดจะทรงยกชาดก ซึ่งเป็นนิทานอิงธรรมมาแล้วเป็นบุคคลาธิษฐาน คือเป็นวิธีการสอนแบบยกเอาเรื่องราวนิทานมาประกอบ เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย แทนที่จะสอนธรรมะกันตรง ๆ

ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร^{๒๔} ได้ให้ความหมายชาดกไว้ว่า ชาดก มีความหมายที่ใช้กันทั่วไป ๒ อย่าง ดังนี้

(๑) ชาดก หมายถึง เกิด เช่น “ปรับอบัติทุกกฏิกฤษผู้แสวงหาเมิดและขวานเพื่อจะตัดต้นไม้และเถาวัลย์ที่เกิด ณ ที่นั้น” (ตถุ ชาตกกกฐลดาเจทนตุถ วาสิพรส) หรือ “ที่ขึ้นอยู่ที่นั่นได้แก่ ที่เกิดบนหม้อดินที่ฝังไว้นาน” (ตถุ ชาตกนติ จิรนิหิตาย กุมภิยา อุปริ ชาตก)

(๒) ชาดก หมายถึง การบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ก่อนตรัสรู้ (ชาต กุติ อติต ภควโต จริย, ต กียติ กถียติ เอเตนาติ ชาตก) ชาดกเป็นพระพุทธพจน์ประเภทที่ไม่ใช่พระสูตร เป็นคำสอนที่มีอิทธิพลต่อวิธีสอนธรรมในยุคต่อมาเป็นการสอนอย่างเล่านิทาน เหมาะกับผู้ฟังทุกระดับ เป็นเทคนิคที่คงประสิทธิผลต่อผู้ฟังมาทุกยุคสมัย เพราะผู้สอนมีความรู้หลายด้าน รู้วิธีนำเสนอ มีวาทศิลป์ เชื่อมโยงให้คนฟังมองเห็นภาพลักษณะชวนให้น่าติดตาม

ดังนั้นชาดกจึงเป็นเรื่องราวอดีตชาติของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระองค์เสวยพระชาติต่าง ๆ เป็นมนุษย์บ้าง เป็นเทวดาบ้าง ฯลฯ แต่ละพระชาติพระองค์ทรงบำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์ (ผู้ที่เข้าถึงพุทธภาวะตรัสรู้เป็นพุทธะในวันข้างหน้า) ด้วยการบำเพ็ญบารมีธรรมต่าง ๆ (บารมี คือคุณธรรมที่เป็นเลิศที่เต็มหรือสมบูรณ์แบบ) เพื่อจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นองค์ต่อไป

อีกนัยหนึ่งชาดก หมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างหนึ่งในจำนวนคำสอนเก้าอย่างที่เรียกว่า “นวัคตัตถุศาสน” แปลว่าคำสอนของพระศาสดามีองค์ ๙ ดังนี้

๑. สุตตะ (พระสูตรทั้งหลาย รวมทั้งพระวินัยปิฎกและนิตยเทศ)

๒. เคยยะ (ความที่มีร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน ได้แก่พระสูตรที่มีคาถาทั้งหมด)

^{๒๔} สมิทธิพล เนตรนิมิตร,ดร., ความหมายของชาดก, แหล่งที่มา : [ออนไลน์], <http://www.writer.dek-d.com/akira-man/story/viewlongc.php?id=767153&chapter=2;>, [๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕].

๓. เวชยาภรณ์ (เวชยาภรณ์ คือความร้อยแก้วล้วน ได้แก่ พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด และพระสูตรที่ไม่มีคาถาเป็นต้น)

๔. คาถา (ความร้อยกรองล้วน เช่น ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา เป็นต้น)

๕. อุทาน (ได้แก่ พระคาถาพุทธอุทาน ๘๒ สูตร)

๖. อิติวุตตกะ (พระสูตรที่เรียกว่าอิติวุตตกะ ๑๑๐ สูตร)

๗. ชาตกะ (ชาตก ๕๕๐ เรื่อง)

๘. อัปภูตธรรม (เรื่องอัศจรรย์ คือ พระสูตรที่กล่าวถึงข้ออัศจรรย์ต่างๆ)

๙. เวทลละ (พระสูตรแบบถามตอบที่ทำให้เกิดความรู้และความพอใจแล้วซักถามยิ่ง ๆ ขึ้นไป เช่น จูฬเวทลลสูตร มหาเวทลลสูตร เป็นต้น)^{๒๕}

ราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๒๕ ให้ความหมายของ ชาตก หมายถึง เรื่องราวพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อนตามที่กล่าวในคัมภีร์ชื่อนี้ คือชื่อคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา, ส่วน ๑ ใน ๕ ส่วน เรียกว่า “นวัคสัตตศาสนา”^{๒๖}

แปลก สนธิรักษชาตก หมายถึง เรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่มีมาในอดีต^{๒๗}

สรุปได้ว่า ชาตก มีความหมาย ๓ อย่าง คือ (๑) เรื่องราวอดีตชาติของพระพุทธเจ้า (๒) คำสอนของพระพุทธเจ้าวิธีหนึ่งในจำนวน ๕ อย่างที่เรียกว่า “นวัคสัตตศาสนา” (๓) คัมภีร์ เล่มหนึ่งในจำนวน ๑๕ เล่ม ของคัมภีร์พระสูตรตันตปิฎกขุททกนิกายอีกนัยหนึ่ง ชาตกในปัจจุบันมีการนำมาเผยแพร่เนื่องจากให้ความสนุกสนาน เป็นเรื่องราวที่น่าสนใจและศึกษาได้ทุกเพศทุกวัย

๒.๑.๒ ความสำคัญของชาตก

ชาตกเป็นเรื่องราวในอดีตที่เกิดขึ้นจริงของผู้ที่มุ่งจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งชาตกมีมากกว่า ๕๔๗ เรื่อง ใจความสำคัญของชาตกมี ๓ ประการด้วยกัน^{๒๘} ดังนี้

๒.๑.๒.๑ เพื่อใช้สอนธรรมะ

ธรรมะ คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงตรัสรู้ หลังจากที่ได้ทรงตรัสรู้แล้วใช้เวลาเพียรนานถึง ๖ ปี เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ใหม่ ๆ และหลังจากพระองค์เสวยวิมุตติสุขแล้วพระองค์ทรงพิจารณาถึงธรรมะที่พระองค์ได้ตรัสรู้ว่าเป็นธรรมะอันลึกซึ้งและสุขุมคัมภีรภาพยากที่

^{๒๕} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, พจนานุกรมพุทธศาสนา, (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๔), หน้า ๕๓.

^{๒๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๒๖๔.

^{๒๗} แปลก สนธิรักษ, พจนานุกรมบาลี-ไทย, (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๖), หน้า ๑๑๘.

^{๒๘} พัดมน์ เฟื่องผลา, ชาตกกับวรรณกรรมไทย, อ่างแล้ว, หน้า ๑๕.

สัตว์ผู้ยินดีในกามคุณจะตรัสรู้ตามได้ พระองค์ทรงท้อพระทัยจะตรัสสั่งสอนแต่อาศัยพระมหากรุณาธิคุณในหมู่สัตว์ทั้งหลาย จึงทรงพิจารณาอีกว่าจะมีผู้รู้ทั่วถึงธรรมะนั้นบ้างหรือไม่ ทรงทราบว่าบุคคลมีกิเลสน้อยเบาบางก็มี มีกิเลสหยาบก็สามารถรู้ธรรมะได้ง่ายก็มีรู้ธรรมะโดยยากก็มี ทรงเปรียบเหล่าเวไนยสัตว์ทั้งหลายเหมือนดอกบัว ๔ เหล่า คือ

๑. ดอกบัวที่พ้นจากน้ำ เมื่อได้รับแสงอาทิตย์ ก็จะบานในวันนี้

๒. ดอกบัวที่ตั้งเสมอน้ำ จะบานในวันพรุ่งนี้

๓. ดอกบัวที่อยู่ภายใต้้น้ำ จักบานในวันต่อไป

๔. ดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำ ไม่สามารถจะบานได้เป็นอาหารของปลาและเต่าอุปมาเหมือนบุคคล ๔ จำพวกคือ พวกที่ ๑ เรียกว่าอุคฆฏัตถุญ คือบุคคลผู้มีบาปมีแก่กล้าได้ฟังสัทธรรมเทศนาโดยย่อ ก็ตรัสรู้มรรคผลโดยพลัน พวกที่ ๒ เรียกว่าวิปจิตถุญ คือบุคคลที่ฟังพระสัทธรรมเทศนาโดยย่อแล้วไม่อาจบรรลุธรรมได้ เมื่อมีการจำแนกอธิบายธรรมะออกไปโดยพิสดารจึงตรัสรู้มรรคผล ได้ พวกที่ ๓ เรียกว่า เวไนยบุคคล คือพวกที่ฟังพระสัทธรรมเทศนาทั้งโดยย่อและพิสดารก็ไม่อาจบรรลุโลกุตระธรรมได้ เมื่อกระทำมโนการด้วยอุบายปัญญาแล้ว สมาคมคบหาด้วยกัลยาณมิตร บำเพ็ญกิจพากเพียรเล่าเรียนในสมถวิปัสสนาสืบไปจึงจะสำเร็จมรรคผล พวกที่ ๔ เรียกว่า ปทปรมบุคคล คือคนผู้มีอุปนิสัยไม่สมบูรณ์ ไม่ควรแก่การบรรลุธรรมะได้ แม้ได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาทั้งโดยย่อและพิสดารก็ตาม สมาคมกับท่านผู้เป็นกัลยาณมิตรประกอบกิจบำเพ็ญเพียรในการภาวนาทุกประการ ก็ไม่อาจบรรลุธรรมในชาตินั้นได้เป็นเพียงแต่อุปนิสัยวาสนาบาปมีไปในอนาคต พระอรรถกถาจารย์ผู้แต่งอรรถกถาชาดกได้ยอมรับความลึกซึ้งและความยากของธรรมะของพระพุทธเจ้าได้กล่าวข้อความตอนหนึ่งในบทประณามคาถาว่า “พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เทวดาและมนุษย์บูชาแล้วด้วยความเต็มใจอันประณีตสุขุมละเอียดนัก ลึกซึ้งยากที่สรรพสัตว์ผู้มีกิเลสหยาบจะรู้เห็นจริงได้ พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าพระธรรมของพระองค์นั้นยากที่สรรพสัตว์จะรู้ตามได้ แต่พระองค์ทรงทราบถึงอุปนิสัยจึงสรรพสัตว์ทั้งหลายแต่ละประเภทว่ามีกิเลสดัณหา อวิชชา มากน้อยต่างกัน พระองค์ทรงคิดหาวิธีการสอนธรรมะเพื่อสรรพสัตว์ทั้งหลายรู้และเข้าใจธรรมะได้อย่างง่าย พระองค์ก็ทรงค้นพบว่า การสอนธรรมะโดยใช้นิทานเป็นต้น เป็นสื่อกลาง เป็นอุปกรณ์และเป็นอุทาหรณ์ เป็นวิธีหนึ่งที่สรรพสัตว์ทั้งหลายจะเข้าใจธรรมะได้ง่ายขึ้น พระองค์จึงทรงแสดงธรรมด้วยชาดก

๒.๑.๒.๒ เพื่อศึกษาธรรมะด้วยความสนุกสนานเพลิดเพลิน

เนื่องจากธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมะที่ลึกซึ้ง สุขุมคัมภีรภาพและยากที่จะเข้าใจดังกล่าวมาแล้ว การศึกษาธรรมะเพื่อเข้าใจความหมายอันลึกซึ้งและถูกต้องย่อมมีความยากด้วย ฉะนั้นธรรมะถึงแม้จะดีและมีประโยชน์เมื่อเข้าใจยาก คนก็ไม่อยากศึกษาเล่าเรียน เพราะเรียน

ไปแล้วไม่เข้าใจก็ไร้ประโยชน์ บางครั้งคนเรียนพยายามอ่านแล้วอ่านอีก ก็ไม่เข้าใจ ในที่สุดก็เกิดความเบื่อหน่ายและหยุดศึกษาเล่าเรียนธรรมะ พระพุทธเจ้าทรงทราบอุปนิสัยของสรรพสัตว์ดีจึงทรงแสดงชาดกในพระไตรปิฎกซึ่งชาดกในพระไตรปิฎกนั้นมีลักษณะเป็นคาถา ยากในการศึกษาค้นคว้า กาลต่อมาเมื่อพระอรรถกถาจารย์ นามว่า “พระพุทธโฆสาจารย์” ได้แต่งอรรถกถาชาดก โดยนำคาถาชาดกในพระไตรปิฎกมาเป็นบทตั้งหรือบทนำแล้วยกนิทานมาเล่าเป็นอุทาหรณ์และเปรียบเทียบกับธรรมะ ซึ่งผู้ประพันธ์ได้แทรกหัวข้อธรรมะไว้ในนิทานเรื่องนั้นๆ วิธีแต่งชาดกโคนินิทานประกอบนั้นนับเป็นกลวิธีที่ดีมากอย่างหนึ่งของการแต่งคัมภีร์พุทธศาสนา วิธีการแต่งเช่นนี้สามมารถทำให้ผู้ศึกษาธรรมะใน พุทธศาสนาไม่เกิดความเบื่อหน่ายหรือท้อแท้ในการศึกษาธรรมะ เกิด ความสนุกสนานเพลิดเพลินและเข้าใจความหมายอันลึกซึ้งและถูกต้องของธรรมะนั้น ๆ ด้วยการศึกษาระบบด้วยความสนุกสนานเพลิดเพลินและการเข้าใจธรรมะถูกต้อง ย่อมให้ประโยชน์แก่ผู้ศึกษาเล่าเรียนและผู้ศึกษาก็พอใจ และยินดีในการศึกษาธรรมะ และพุทธศาสนาก็ตั้งมั่นสถิตถาวรตลอดไป

๒.๑.๒.๓. เพื่อแก้ความสงสัยของพุทธศาสนิกชน

นิทานชาดกบางเรื่อง เริ่มต้นด้วยพระสาวก กล่าวคือพระสาวกมีความสงสัยหรือมีคำถาม ได้ถามขึ้น พระพุทธเจ้าแทนที่จะทรงแก้ความสงสัยหรือปัญหาโดยตรงพระองค์ก็ทรงเล่านิทานเปรียบเทียบให้สาวกเห็นปัญหาเหล่านั้นพระสาวกก็หมดความสงสัยในธรรมะ คือความสำคัญของชาดกที่กล่าวกันมาตั้งแต่ครั้งเมื่อพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีมา มีลักษณะที่สำคัญ คือชาดก (สันสกฤต) คือ เรื่องราวหรือชีวประวัติในชาติก่อนของพระพุทธเจ้า คือ สมัยที่พระองค์เป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้อยู่ พระองค์ทรงนำมาเล่าให้พระสงฆ์ฟังในโอกาสต่าง ๆ เรียกเรื่องในอดีตของพระองค์นี้ว่า ชาดก^{๒๕} ชาดกเป็นเรื่องเล่าคล้ายนิทาน บางครั้งจึงเรียกว่า นิทานชาดก แต่มีความหมายแตกต่างจากนิทานที่เล่ากันทั่วไป คือ ชาดกเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง แต่นิทานเป็นเรื่องที่แต่งขึ้น ชาดกที่ทรงเล่านั้นมีนับพันเรื่อง หมายถึง พระองค์ได้เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์นับพันชาติ โดยทรงเกิดเป็นมนุษย์บ้าง เป็นสัตว์บ้าง แต่ที่รู้จักกันโดยทั่วไป คือ ๑๐ ชาติสุดท้ายที่เรียกว่า ทศชาติชาดก และ ชาติสุดท้ายที่สุดที่ทรงเกิดเป็นพระเวสสันดร จึงเรียกเรื่อง

^{๒๕} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต, พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, วัดราชโอรสาราม, กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๔๘, หน้า ๘๒.

พระเวสสันดรนี้ว่า เวสสันดรชาดก ด้วยการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ก่อนตรัสรู้เป็นพระพุทธานุภาพเป็นเรื่องราวที่สืบๆ กันมา ปากต่อปาก หากเป็นพุทธดำรัสจากพระโอรสเจ้าผู้ตรัสเล่าแก่พุทธบริษัทโดยพระองค์เองซึ่งถือว่าเป็นพระพุทธรูปประวัติในอดีตชาติในการตรัสเล่าของพระพุทธองค์นั้นทรงมุ่งแสดงหลักธรรมเป็นสำคัญ คือ ทรงเล่าด้วยพระคาถาให้พุทธบริษัทในครั้งพุทธกาลจับความเป็นลำดับไป ไม่ทรงนำข้อความร้อยแก้วมาเสริมความกำหนดว่าข้อความนั้นใครพูดกับใครให้เสียอรรถรสในการฟัง ในการนี้พระอรรถกถาจารย์มีจุดประสงค์ต้องการจะเผยแผ่ให้เข้าใจ จึงกำหนดความจับประเด็นในคัมภีร์ชาดกนั้นแล้ว เรียบเรียงเป็นอรรถกถาชาดกให้ความรู้ในแง่ประวัติก่อนที่จะพระพุทธรูปจะตรัสเล่าเรื่องนั้น ๆ ทรงปรารถนากับใครตรัสที่ไหนเป็นการเกริ่นนำเรื่องและให้ความรู้ข้อความนั้นๆ ใครพูดกับใคร เป็นต้น พร้อมทั้งนำคำในชาดกที่ตรัสเป็นคติธรรมที่เข้าใจยากมาอธิบายขยายความ จึงทำให้นิบาตชาดกและอรรถกถาชาดกได้รับความนิยมแพร่หลาย ฉะนั้นสาระสำคัญจึงอยู่ที่คุณงามความดีและคติธรรมในนิทานนั้นๆ นอกจากจะทราบถึงความสำคัญของชาดกดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วความมุ่งหมายของชาดกไม่ว่าจะเป็นชาดกในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย และ อรรถกถาชาดกก็ตามไม่ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายในการเขียนชาดกเอาไว้โดยตรง เมื่อเราศึกษาถึงชาดกก็จะทราบว่าความมุ่งหมายของชาดก คือ เพื่อใช้สอนธรรมะ เพื่อศึกษาธรรมะด้วยความสนุกสนานเพลิดเพลิน เพื่อแก้ความสงสัยของพุทธศาสนิกชน^{๓๐}

ดังนั้น เนมิราชชาดก (เน) เป็นชาดกที่ ๔ ของทศชาติชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเนมิราช โอรสเจ้าเมืองมิลินา โปรดการบริจาคนิทานและรักษาพรหมจรรย์ พระอินทร์ทรงพอพระทัย ถึงกับให้พระมาตุลีนำทิพยรถมารับไปเที่ยวเมืองสวรรค์ และเมืองนรก แล้วเชิญให้ครองเมืองสวรรค์ พระเนมิราชไม่ทรงรับและเสด็จกลับบ้านเมืองของพระองค์ พอทรงชราก็ออกผนวช พระชาตินี้พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญอุทธานุภาพบารมี เนมิราชชาดก

^{๓๐} แก้ว จิตตะขบ, คู่มือพุทธศาสนิกชน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๗๕-๗๖.

^{๓๑} พัดน์ เฟื่องผลา, ชาดกกับวรรณกรรมไทย, หน้า ๑๖-๑๗.

๒.๒ การกำเนิดเนมิราชชาดก

การกำเนิดเนมิราช พระชาตินี้พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญอุชิฐานบารมี ดังมีรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องราวของพระเจ้าเนมิราช ดังนี้

พระราชแห่งเมืองมิลิตา ทรงมีพระโอรสนามว่า เนมิ कुमार ผู้จะทรงสืบสมบัติในกรุงมิลิตาต่อไป พระเนมิ कुमारทรงมีพระทัยฝักใฝ่ในการบำเพ็ญทานมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทรงรักษาศีลอุโบสถ อย่างเคร่งครัด เมื่อพระบิดาทอดพระเนตรเห็นเส้นพระเกศาหงอก ก็ทรงรำพึงว่า บัดนี้ถึงเวลาที่จะมอบราชสมบัติให้แก่โอรสแล้ว พระองค์เองก็จะได้เสด็จออกบำเพ็ญเพียรในทางธรรมต่อไปจึงทรงมอบราชสมบัติเมือง มิลิตาให้แก่พระเนมิราชกุมาร ขึ้นครองเป็นพระเจ้าเนมิราช ส่วนพระองค์เองก็เสด็จออกบวช รักษาศีลตราจนสวรรคต

รูปภาพประกอบ ๑ พระเนมิราชชาดก (บำเพ็ญอุชิฐานบารมี)^{๓๒}

เมื่อพระเจ้าเนมิราชครองราชสมบัติ โปรดให้สร้างโรงงาน ริมประตูเมือง ๔ แห่ง โรงทานกลางพระนคร ๑ แห่ง ทรงบริจาทานแก่ประชาชนอยู่เป็นนิตย์ ทรงรักษาศีล และสั่งสอนประชาชนของพระองค์ให้ตั้ง มั่นอยู่ในศีลในธรรม ครั้งนั้นปรากฏว่าประชาชนทั้งหลาย ล้วนแต่เป็นผู้มีศีลมีสัจย์ ไม่มีการเบียดเบียนทำ บาปหยาบช้า บ้านเมืองก็ร่มเย็นเป็นสุขผู้คนพากันสรรเสริญพระคุณของพระเจ้าเนมิราชอยู่ทั่วไปพระเจ้าเนมิราชเมื่อทรงปฏิบัติธรรมอยู่นั้นทรงสงสัยว่า การให้

^{๓๒} อ้างอิงภาพมาจาก, <http://www.madchima.org/forum/index.php?topic=676.0>, [๑๑ มีนาคม

ทานกับการประพุดิพรหมจรรย์ คือ การรักษาความบริสุทธิ์ ไม่ข้องเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวโลกนั้น อย่างไหนจะประเสริฐกว่ากัน พระอินทร์ได้ทรงทราบถึงความกังขาในพระทัยของพระเจ้าเนมิราช จึงเสด็จจากดาวดึงส์ลงมาปรากฏเฉพาะพระพักตร์ พระราชาตรัสกับพระราชาว่า "หม่อมฉันมาเพื่อ แก้อัศจรรย์ที่ทรงมีพระประสงค์จะทราบว่าระหว่างทานกับการประพุดิพรหมจรรย์สิ่งใดจะเป็น กุศลยิ่งกว่ากัน หม่อมฉันขอทูลให้ทราบว่าบุคคลได้เกิดในตระกูลกษัตริย์นั้นก็เพราะประพุดิ พรหมจรรย์ในชั้นต่ำ บุคคลได้เกิดในเทวโลก เพราะได้ประพุดิพรหมจรรย์ชั้นกลาง บุคคลจะถึง ความบริสุทธิ์ ก็เพราะประพุดิพรหมจรรย์ชั้นสูงสุดการเป็นพรหมนั้นเป็นได้ยาก ลำบากยิ่ง ผู้จะ ประพุดิพรหมจรรย์จะต้องเว้นจากวิถีชีวิตอย่างมนุษย์ปุถุชนต้องไม่มีเหยาเรือน ต้องบำเพ็ญธรรม สม่ำเสมอ ดังนั้น การประพุดิพรหมจรรย์จึงทำได้ยากยิ่ง กว่า การบริจาคทาน และได้กุศลมากยิ่งขึ้น กว่าหลายเท่านักบรรดา กษัตริย์ทั้งหลายมักบริจาคทานกันเป็นการใหญ่แต่ก็ไม่ สามารถจะล่องพ้น จากกิเลสไปได้ แม้จะได้ไปเกิดในที่อันมีแต่ความสุข ความบันเทิงรื่นรมย์ แต่ก็เปรียบไม่ได้กับ ความสุขอันเกิดจาก ความสงบอันวิเวก อันจะได้มาด้วยการประพุดิ พรหมจรรย์เท่านั้น" พระ อินทร์ได้ทรงเล่าถึงเรื่องราวของพระองค์เองที่ได้ประกอบทานอันยิ่งใหญ่ เมื่อชาติที่เกิดเป็น พระราชา แห่งพาราณสี ได้ทรงถวายอาหารแก่นักพรตที่อยู่ บริเวณแม่น้ำสีทา เป็นจำนวนหมื่นรูป ได้รับกุศลยิ่งใหญ่ แต่ก็เพียงแต่ได้เกิดในเทวโลกเท่านั้น ส่วนบรรดานักพรต ที่ประพุดิพรหมจรรย์ เหล่านั้น ล้วนได้ไปเกิดในพรหมโลกอันเป็นแดนที่สูงกว่าและมีความสุขสงบอันบริบูรณ์กว่าแต่ แม้พรหมจรรย์จะประเสริฐกว่าทานพระอินทร์ก็ได้ทรงเตือนให้พระเจ้าเนมิราชทรงรักษาธรรม ทั้งสองคู่กันคือ บริจาค ทานและรักษาศีล^{๓๓}

ครั้นเมื่อพระอินทร์เสด็จกลับไปเทวโลกแล้วเหล่าเทวดาซึ่งครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์นั้น ได้ เคยรับทานและฟังธรรมจาก พระเจ้าเนมิราช จนได้มาบังเกิดในเทวโลกต่างพากันไปเฝ้าพระอินทร์ และทูลว่า "พระเจ้าเนมิราชทรงเป็นอาจารย์ของเหล่าข้าพระบาทมาแต่ก่อน ข้าพระบาททั้งหลาย รำลึกถึงพระคุณพระเจ้า เนมิราช ใครจะได้พบ พระองค์ขอได้โปรดเชิญเสด็จพระเจ้าเนมิราชมา ยัง เทวโลกนี้ด้วยเถิด" พระอินทร์จึงมีเทวบัญชาให้มาตุลี เทพสารธินำเวชยันตราขรตไปเชิญเสด็จพระ เจ้าเนมิราชจากกรุงมิถิลาขึ้นมายังเทวโลก มาตุลีเทวบุตรรับโองการแล้วก็นำราชนครไปยังมนุษย์โลก ในคืนวันเพ็ญ ขณะพระเจ้าเนมิราชกำลัง ประทับอยู่กับ เหล่าเสนาอำมาตย์ มาตุลีทูลเชิญพระราชา ว่า เทพบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์รำลึกถึงพระคุณของพระองค์ปรารถนาจะได้พบพระองค์ จึงนำราชนคร มาเชิญเสด็จไปยังเทวโลก พระเจ้าเนมิราชทรงรำพึงว่า พระองค์ยังมีเคยเห็นเทวโลก ปรารถนาจะ เสด็จไปตามคำเชิญของเหล่าเทพ จึงเสด็จประทับ บนเวชยันตราขรต มาตุลีจึงทูลว่า สถานที่ที่จะ

^{๓๓} พ.ชา.เอก. (ไทย) ๒๘/๕๕๕/๑๓๔-๑๓๕.

เชิญเสด็จไปนั้นมี ๒ ทาง คือ ไปทางที่อยู่ของเหล่าผู้ทำบาปหนึ่ง และไปทางสถานที่อยู่ของผู้ทำบุญหนึ่ง พระราชาประสงค์จะเสด็จไปที่ใดก่อนก็ได้ พระราชาตรัสว่า พระองค์ประสงค์จะไปยังสถานที่ของ เหล่าผู้ทำบาปก่อน แล้วจึงไปยังที่แห่งผู้ทำบุญ มาตุลิก็นำเสด็จ ไปยังเมืองนรก ผ่านแม่น้ำเวตรณิ อันเป็นที่ทรมานสัตว์นรก แม่น้ำเต็มไปด้วยเถาวัลย์ หนามโตเท่าหอก มีเพลิงลุกโชติช่วง มีหลาวเหล็กเสียบสัตว์นรกไว้เหมือนอย่างปลา เมื่อสัตว์นรกตก ลงไปในน้ำก็ถูกของแหลมคม ได้น้ำสับขาดเป็นท่อนๆ บางที นายนิรยะบาลก็เอาเบ็ดเหล็กเกี่ยวสัตว์นรก ขึ้นมาจากน้ำ เอามา นอนหงายอยู่บนเปลวไฟบ้าง เอาก้อนเหล็กมีไฟลุกแดงอุดเข้าไป ในปากบ้าง สัตว์นรกล้วนต้องทนทุกข์ทรมานด้วยอาการต่าง ๆ^{๓๔}

พระราชาตรัสถามถึงโทษของเหล่าสัตว์นรกเหล่านี้ ว่าได้ประกอบกรรมชั่วอะไรไว้จึงต้องมารับโทษดังนี้ มาตุลิก็ตอบบรรยายถึงโทษกรรมที่สัตว์นรกเหล่านี้ประกอบไว้ เมื่อครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์จากนั้นมาตุลิกีพาพระราชาไปทอดพระเนตรขุมนรกต่าง ๆ ที่มีบรรดาสัตว์นรกถูกจองจำ และลงโทษ อยู่ด้วยความทรมาน แสนสาหัส น่าทรมานต่าง ๆ เป็นที่น่าสะพรึงกลัวอย่างยิ่ง พระราชาตรัสถามถึง โทษของสัตว์นรกแต่ละประเภท มาตุลิกีตอบ โดยละเอียด เช่น ผู้ที่เคยทรมานไล่จับไล่ยิงนกขว้างนก จะถูกนาย นิรยะบาลเอาเหล็กพืดรัดคอ กดหัวแล้วดึงเหล็กนั้นจนคอขาด ผู้ที่เคยเป็นพ่อค้าแม่ค้า แล้วไม่ซื้อต่อคนซื้อ เอาของเลวมาหลอกว่าเป็นของดี หรือเอาของเลวมาปนของดี ก็จะถูกลงโทษให้เกิด ความกระหายน้ำ ครั้นเมื่อไปถึงน้ำ น้ำนั้นก็กลายเป็นแกลบเพลิง ลูกเป็นไฟ ก็จำต้องกินแกลบนั่นต่างน้ำ เมื่อกินเข้าไปแกลบนั้นก็แผดเผาร่างกายได้รับทุกขเวทนาสาหัส ผู้ที่เคยทำความเดือดร้อนให้มิตรสหายอยู่เป็นนิตย์ ระบาย เบียดเบียนมิตรสหายด้วยประการต่างๆ เมื่อ ตายไปเกิดใน ขุมนรกก็จะรู้สึกหิวกระหายปรารถนาจะกินอาหาร แต่อาหารที่ได้พบ ก็คือ อุจจาระปัสสาวะ สัตว์นรกเหล่านี้จำต้องดื่มกินต่างอาหาร ผู้ที่ฆ่าบิดามารดา ฆ่าผู้มีพระคุณ ฆ่าผู้มีศีลธรรม จะถูกไฟนรกแผดเผาให้กระหายต้องดื่มเลือดดื่มหนอง แทนอาหารความทุกข์ทรมาน อันสาหัสในขุมนรกต่างๆ มีอยู่มากมาย เป็นที่น่าทรมาน ทำให้พระราชารู้สึกสยดสยอง ต่อผลแห่งกรรมชั่วร้าย ของมนุษย์ใจบาปหยาบช้าทั้งหลายยิ่งนัก พระราชาทอดพระเนตรเห็นวิมารแก้วของนางเทพธิดาวารุณี ประดับด้วยแก้วแห้วพรายมีสระน้ำ มีสวนอันงดงาม ด้วยดอกไม้ฉันนาาพรรณ จึงตรัสถามมาตุลิกีว่า นางเทพธิดา วารุณีประกอบกรรมดีอย่างไร จึงได้มีวิมานที่งดงามวิจิตร เช่นนี้ มาตุลิกีตอบว่า นางเทพธิดาองค์นี้ เมื่อเป็นมนุษย์ เป็นสาวใช้ของ พราหมณ์ มีหน้าที่จัดอาสนะสำหรับภิกษุ และจักสลาภภัตถวายภิกษุอยู่เนื่อง ๆ นางบริจาทาน และ รักษาศีลตลอดเวลา

^{๓๔} พระมหาสุนทร สุนทรธมโม, นิทานชาดก เล่มที่ ๓, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังน่านาวิทยา, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘๒.

ผลแห่งกรรมดีของนางจึงได้บังเกิดวิมานแก้วงามเรืองรอง พระราชาเสด็จผ่านวิมานต่างๆ อันงดงาม โอฬารและได้ตรัสถามเทวสารถึงถึงผลบุญที่เหล่าเทพบุตร เทพธิดาเจ้าของวิมานเหล่านั้นได้เคยประกอบไว้ เมื่อครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์ มาตุลิกี้ทูลให้ทราบโดยละเอียด ความงามและความรื่นรมย์ ใน เทวโลกเป็นที่จับตาจับใจของพระราชาเนมิราชยิ่งนัก ในที่สุดมาตุลิกี้ก็นำเสด็จพระราชาไปถึงวิมานที่ ประทับของพระอินทร์เหล่าเทพดาทั้งหลายมีความโสมนัสยินดีที่ได้พบพระราชาผู้เคยทรงมี พระคุณต่อเทพดาเหล่านั้น ตั้งแต่ครั้งที่ยังเป็นมนุษย์อยู่ในมนุษยโลกเหล่าเทพได้ทูลเชิญให้ พระราชา ประทับอยู่ในวิมานของตน เพื่อเสวยทิพย์สมบัติอันรื่นรมย์ ในดาวดึงส์

พระราชาตรัสตอบว่า "สิ่งที่ได้มาเพราะผู้อื่นไม่เป็นสิทธิขาดแก่ตน หม่อมฉันปรารถนา จะประกอบกรรมดีเพื่อให้ได้รับผลบุญตามสิทธิอันควรแก่ตนเอง หม่อมฉันจะตั้งหน้าบริจาทน รักษา ศีล ตำรวม กาย วาจา ใจ เพื่อให้ได้รับผลแห่งกรรมดีเป็นสิทธิของหม่อมฉันโดยแท้จริง" พระราชาประทับอยู่ในดาวดึงส์ช่วงเวลาหนึ่ง แล้วจึงเสด็จกลับ เมืองมิถิลา ได้ตรัสเล่าสิ่งที่ได้พบเห็น มา แก่ปวงราษฎรทั้งสิ่งที่ได้เห็นในนรกและสวรรค์แล้วตรัสชักชวนให้ประชาชนทั้งหลาย ตั้งใจมั่น ประกอบกรรมดี บริจาทน รักษาศีลเพื่อให้ได้ไปเกิด ในเทวโลกได้รับความสุขสบายรื่นรมย์ใน ทิพย์วิมาน พระราชาเนมิราชทรงครองแผ่นดินสืบต่อมาด้วยความเป็นธรรมทรงตั้งพระทัยรักษาศีล และบริจาทน โดยสม่ำเสมอมิได้ขาด วันหนึ่งเมื่อทอดพระเนตรเห็นเส้นพระเกศาหงอกขาวก็ สลดพระทัยในสังขาร ทรงดำริที่จะออกบวชเพื่อประพาศพรหมจรรย์ จึงตรัสเรียกพระโอรสมาเฝ้า และทรงมอบราชสมบัติแก่พระราชาโอรส หลังจากนั้นพระราชาเนมิราชก็ออกผนวช เจริญพรหม วิหาร ได้สำเร็จบรรลุมรรค ครั้นเมื่อสวรรคตก็ได้ไปบังเกิดในเทวโลก เสวยทิพย์สมบัติอันรื่นรมย์ กุศลกรรมที่พระราชาทรงประกอบ อันส่งผลให้พระองค์ได้ไปสู่เทวโลกนั้นคือ การพิจารณาเห็น โทษ ของความชั่ว และความสยดสยองต่อผลแห่งกรรมชั่วนั้น และ อานิสงส์ของกรรมดีที่ส่งผลให้ บุคคลได้เสวยสุขในทิพย์สมบัติ อานิสงส์อันประเสริฐที่สุด คือ อานิสงส์แห่งการประพาศ พรหมจรรย์คือการบวชเมื่อถึงกาลอันสมควร คดิธรรมการอธิฐานบำเพ็ญบารมี"การหมั่นรักษา ความเป็นดีประพาศชอบโดยตั้งใจ โดยมุ่งมั่นหากทำความดีแล้วย่อมได้ดี ประพาศชั่วย่อมได้ผลชั่ว ตอบแทน นี่เป็นเรื่องที่สมควรยึดมั่นโดยแท้"^{๓๕}

๒.๓ องค์ประกอบของเนมิราชชาดก

องค์ประกอบของเนมิราชชาดก ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงองค์ประกอบที่สำคัญของเนมิราช ชาดก มีอยู่ ๔ องค์ประกอบด้วยกัน ดังนี้

^{๓๕} สืบพงศ์ ธรรมชาติ, วรรณคดีชาดก, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๒.

๒.๓.๑ ปัจจุบันวัตถุ

เป็นเรื่องราวที่ปรารภเหตุการณ์ในปัจจุบันที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเพื่อโยงไปหาเหตุการณ์ในอดีตชาติทั้งนี้เพื่อสนับสนุนเรื่องที่เกิดขึ้นในปัจจุบันว่ามีได้เกิดขึ้นเฉพาะในปัจจุบันเท่านั้น แม้ในอดีตกาลก็เคยเกิดขึ้นมาแล้วเหมือนกันบุคคลที่เป็นมูลเหตุให้พระองค์ทรงแสดงเรื่องราวในอดีตชาตินี้ ก็คือ พุทธศาสนิกชนของพระองค์นั่นเองกล่าวคือ เมื่อเหตุการณ์เกิดขึ้นทำให้บรรดาสมณิกมิกกำหนดแล้วนำเอาเรื่องไปกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบก่อนที่จะมีการตรัสเล่าเรื่องชาตกนั้น

๒.๓.๒ คาถา

คาถา คือ ข้อความที่ร้อยกรองขึ้นเป็นรูปพระคาถา พระคาถาชาตกในพระไตรปิฎก เป็นชาตกที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเป็นหลักคำสอนของพระศาสดาหมวดหนึ่งในวงศ์ตัตถุศาสน์ ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในสมัยพุทธกาล แต่เมื่อศึกษาแล้วก็ยังไม่ทราบว่าเป็นคำกล่าวของใคร ซึ่งพระสาวกทั้งหลายผู้ทรงจำรักษาสืบต่อไว้ เมื่อมีการสังคายนาจัดเป็นหมวดหมู่จึงได้จัดไว้ในชาตกปาลี ต่อมาเมื่อมีการจัดพิมพ์เป็นเล่มหนังสือจึงได้มีการใส่ข้อตัวเลขกำกับคาถาเอาไว้ เช่น ในตอนหนึ่งของพระเจ้าเนมิราช บทว่า ยทา อหุ ความว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด พระเจ้าเนมิราช ผู้เป็นบัณฑิต มีพระประสงค์ด้วยกุศลเพื่อพระองค์ด้วยเพื่อชนเหล่าอื่นด้วย เมื่อนั้น เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้กล่าวคุณกถาของพระเจ้าเนมิราชนั้นอย่างนี้ว่า น้าอัสจรรยหนอ ที่พุทธญาณยังไม่เกิดขึ้นก็มีคนฉลาดสามารถยังพุทธกิจให้สำเร็จแก่มหาชนเห็นปานนี้เกิดขึ้นในโลกปาฐะว่า ยทา อหุ ดังนี้ก็มี ปาฐะนั้นมีความว่า พระเจ้าเนมิราชเป็นบัณฑิต มีพระประสงค์ด้วยกุศลเท่านั้น จันใด คนฉลาดทั้งหลายก็ฉันนั้น ย่อมเกิดขึ้นยังพุทธกิจให้สำเร็จแก่มหาชน การเกิดขึ้นของคนฉลาดเหล่านั้น นั้นน้าอัสจรรยใน โลกหนอ พระศาสดาทรงเป็นอัจฉริยะเองทีเดียว จึงตรัสอย่างนี้^{๓๖}

๒.๓.๓ อธิบายความ

อธิบายความ หมายถึง การอธิบายศัพท์ในชาตกปาลี ลักษณะการอธิบายเช่นนี้จะอธิบายศัพท์บางศัพท์หรือหลาย ๆ ศัพท์ในพระคาถา เพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจศัพท์จะได้แปลความหมายได้อย่างถูกต้อง ตัวอย่างในอรรถกถาเนมิราชชาตก เช่น บทว่า อติวุตฺติสุ ได้แก่ ก้าวล่วงกามาวจรภพ^{๓๗} บทว่า ตปสฺสโน ความว่า อาศัยตบะ คือศีล และตบะ คือสมาบัติแปล บทว่า สดฺดิสโย ท่านกล่าว

^{๓๖} สืบพงศ์ ธรรมชาติ, *วรรณคดีชาตก*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖.

^{๓๗} พุ.ชา.ม. (ปาลี) ๒๘/๓๒๘/๑๕๖., พุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๓๒๘/๒๓๓.

หมายเอาฤกษ์ฟ้าฟ่องกัน ๗ คน มียามหนูฤกษ์ เป็นต้น ฤกษ์เหล่านี้กับฤกษ์ ๔ คน มีอังกิรศฤกษ์เป็นต้น รวมเป็นฤกษ์ ๑๑ คน เป็นต้น^{๓๔}

๒.๓.๔ ประชุมชาดกหรือสโมธาน

ประชุมชาดกหรือสโมธานเป็นส่วนประกอบสุดท้ายของอรรถกถาชาดก เป็นการประชุมชาดกเกี่ยวกับการกลับชาติมาเกิดของบุคคลที่ปรากฏในอดีตวัตนัน เช่น พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงภูมิหลังของพระองค์เองหนึ่งในนั้นก็ทรงตรัสถึงเรื่องพระเจ้าเนมิราช พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระราชอุทยานอัมพวันของพระเจ้ามณฑลทวารวดีทรงอาศัยกรุงมิลินาเป็นที่ศึกษาทรงปรารภ การทำความแยมพระโอรสให้ปรากฏตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า อจุเร วต โลกสมิ ดังนี้ เป็นต้น

เรื่องมีอยู่ว่า วันหนึ่ง พระศาสดาพร้อมด้วยภิกษุเป็นอันมาก เสด็จจาริกไปในอัมพวันนั้น ในเวลาเย็นทอดพระเนตรเห็นภูมิประเทศแห่งหนึ่งเป็นรมณีสถาน ทรงใคร่จะตรัสบุรพจริยาของพระองค์จึงทรงแยมพระโอรสท่านพระอานนทเถระกราบทูลถามเหตุที่ทรงแยมพระโอรส จึงมีพระพุทธดำรัสว่า คุณก่อนอานนทภูมิประเทศนี้เราเคยอาศัยอยู่เจริญมาน ในกาลที่เราเสวยชาติเป็นมณฑลทวารวดี ตรัสดังนี้แล้ว ก็ทรงคุณนิภาพนั่งอยู่ ภิกษุทั้งหลายกราบทูลวิงวอนเพื่อให้ทรงแสดง จึงประทับนั่ง ณ บวรพุทธาสนะที่ปูลาดไว้ ทรงนำอดีตนิทานมาแสดง ดังต่อไปนี้

ภิกษุทั้งหลายในอดีตกาล ณ กรุงมิลินา แคว้นวิเทหรัฐ ได้มีพระมหากษัตริย์ทรงพระนามว่า มณฑลทวารวดี พระองค์ทรงเล่นอย่างราชกุมารอยู่ ๘๔,๐๐๐ ปี ครองไศวรยศ ๘๔,๐๐๐ ปี เมื่อเสวยราชย์เป็นพระราชาธิบดีได้ ๘๔,๐๐๐ ปี มีพระราชดำรัสแก่เจ้าพนักงานภูษามาลาว่า เมื่อใดเจ้าเห็นผมหงอกในศีรษะเรา เจ้าจงบอกข้าเมื่อนั้น ครั้นกาลต่อมาเจ้าพนักงานภูษามาลาได้เห็นเส้นพระศกหงอก จึงกราบทูลแด่พระราชบิดา พระองค์ตรัสสั่งให้ถอนด้วยแหวนทองคำให้วางไว้ในพระหัตถ์ ทอดพระเนตรพระศกหงอก ทรงพิจารณาเห็น มรณะเป็นประหนึ่งว่ามาข้องอยู่ที่พระนลาศ มีพระดำริว่า บัดนี้เป็นกาลที่จะผนวช จึงพระราชทานบ้านส่วยแก่เจ้าพนักงานภูษามาลา แล้วตรัสเรียกพระเชษฐโอรสมา มีพระดำรัสว่า พ่อจงรับครองราชสมบัติ พ่อจักบวช พระราชโอรสทูลถามถึงเหตุที่จะทรงผนวช เมื่อจะตรัสบอกเหตุแก่พระราชโอรส จึงตรัสคานี้ว่า ผมหงอกที่งอกบนศีรษะของพ่อนี้ นำความหนุ่มไปเสีย เป็นเหตุทูลปรากฏแล้ว คราวนี้จึงเป็นคราวที่พ่อจะบวช ครั้นตรัสดังนี้แล้ว ก็อภิเษกพระราชโอรสในราชสมบัติ แล้วพระราชทานพระโอรสว่า แม่ตัวเธอเห็นผมหงอกอย่างนี้แล้ว ก็พึงบวช. ตรัสดังนี้แล้ว เสด็จออกจากพระนคร ทรงผนวชเป็นฤกษ์ เจริญพรหมวิหาร ๔ ตลอด ๘๔,๐๐๐ ปี บังเกิดในพรหมโลก. แม้พระราชโอรสของพระเจ้ามณฑลทวารวดี ก็ทรง

^{๓๔} พ.ช.ม. (บาลี) ๒๘/๓๒๘/๑๕๗., พ.ช.ม. (ไทย) ๒๘/๓๒๘/๒๓๔.

ผนวชโดยอุบายนั้นแหละ ได้มีพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า กษัตริย์ผู้เป็นพระราชโอรสของพระราชบิดาเป็นลำดับมานับได้ ๘๔,๐๐๐ องค์ หย่อน ๒ องค์ ทอดพระเนตรเห็นเส้นพระศกหงอกบนพระเศียร แล้วทรงผนวชในพระราชอุทยานอัมพวันนี้เจริญพรหมวิหาร ๔ บังเกิดในพรหมโลก บรรดากษัตริย์เหล่านั้น กษัตริย์มีพระนามว่า มมหเทวะบังเกิดในพรหมโลกก่อนกว่ากษัตริย์ทั้งปวง สถิตอยู่ในพรหมโลกนั้นแหละ ตรวจดูพระวงศ์ของพระองค์ทอดพระเนตรเห็นกษัตริย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ หย่อน ๒ องค์ ผู้บวชแล้วก็มีพระมณีนครินทรพิณพิจารณาว่าเบื้องหน้าแต่นี้วงศ์ของเราจักเป็นไปหรือจักไม่เป็นไปหนอ ก็ทรงทราบว่จักไม่เป็นไป จึงทรงคิดว่า เรานี้แหละจักสืบต่อวงศ์ของเราก็จุดจากพรหมโลกนั้นลงมาถือปฏิสนธิในพระครรภ์แห่งพระอัครมเหสีของพระราชบิดาในกรุงมิถิลา กาลล่วงไป ๑๐ เดือน ก็ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา พระราชาตรัสเรียกพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้รู้ทำนาย มาถามเหตุการณ์ ในวันขนานพระนามพระราชกุมาร พราหมณ์ทั้งหลายตรวจดูพระลักษณะแล้ว กราบทูลว่า พระราชกุมารนี้สืบต่อวงศ์ของพระองค์เกิดแล้วด้วยว่าวงศ์ของพระองค์เป็นวงศ์บรรพชิต ต่อแต่พระกุมารนี้ไปเบื้องหน้า จักไม่มีพระราชาทรงสดับ ดังนั้นมีพระดำริว่าพระราชโอรสนี้สืบต่อวงศ์ของเรามาเกิด ดูจงลือรถ ฉะนั้น เราจักขนานนามพระโอรสนั้นว่า เนมิ कुमारทรงดำรินี้แล้ว จึงพระราชทานพระนามพระโอรสว่า เนมิ कुमार พระเนมิ कुमारนั้นเป็นผู้ทรงยินดีในการบำเพ็ญรักษาศีลและอุโบสถกรรม จำเดิมแต่ยังทรงพระเยาว์ ลำดับนั้น พระราชาผู้พระชนกของเนมิราชกุมารนั้น ทอดพระเนตรเห็นเส้นพระศกบนพระเศียรหงอก ก็พระราชทานบ้านส่วยแก่เจ้าพนักงานภูษามาลา แล้วมอบราชสมบัติแก่พระราชโอรส ทรงผนวชในพระราชอุทยานอัมพวันนั่นเอง เป็นผู้มพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า โดยนัยนหลัง

๒.๔ เนื้อหาสาระเกี่ยวกับเนมิราชาดก

ครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเนมิราชพระพุทธเจ้าของเราทรงบำเพ็ญอุชิฐานบารมีขั้นสูงสุด คือ ทรงแน่วแน่มั่นคงไม่หวั่นไหวแม้ว่าจะถูกเชื่อเชิญให้เสวยสุขอยู่ในสวรรค์ก็ทรงปฏิเสธ และเสด็จกลับมาบำเพ็ญบารมีในโลกมนุษย์ และมีเรื่องราวเกี่ยวกับเนมิราชาดกที่ผู้วิจัยได้สรุปออกได้เป็น ๘ ข้อ มีรายละเอียด ดังนี้^{๓๕}

๑. ครูของชาวเมือง

พระเจ้าเนมิราช เป็นกษัตริย์สืบเชื้อสายมาแต่ราชวงศ์บรรพชาของพระเจ้ามมหเทวะซึ่งมีกษัตริย์สืบเชื้อสายกันมาถึง ๘๔,๐๐๐ พระองค์ครองราชย์สมบัติอยู่ที่เมืองมิถิลาแคว้นวิเทหะ เมื่อ

^{๓๕} บ.ช.ม. (ไทย) ๒๘/๓๓๐/๒๕๕.

ทรงเจริญวัยขึ้นก็ทรงยินดีในการบริจาคทาน รักษาศีล ต่อมาเมื่อพระราชบิดาเสด็จออกบวชก็เสวยราชสมบัติสืบต่อจากพระราชบิดา ครั้นได้เสวยราชย์แล้ว พระเจ้านมิตราธิราชก็โปรดให้สร้างโรงงาน ๕ แห่ง คือ ที่ประตูเมือง ๔ แห่ง และ ที่ท่ามกลางเมืองอีก ๑ แห่ง พระองค์สละพระราชทรัพย์เพื่อใช้จ่ายในการบำเพ็ญทานทุกวัน ทรงรักษาศีล ๕ เป็นนิตย์ และทรงรักษาศีลอุโบสถในวันอุโบสถ นอกจากจะทรงให้ทานรักษาศีลด้วยพระองค์เองแล้วยังทรงแสดงธรรมชักชวนชาวเมืองให้ทำอย่าง ที่พระองค์ทำด้วยซึ่งก็ได้ผล ชาวเมืองพากันทำบุญให้ทานรักษาศีล ชาวเมืองเหล่านั้นเมื่อตายไปแล้ว ก็ไปเกิดในสวรรค์ชั้นต่างๆ และต่างพูดสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระเจ้านมิตราธิราชให้เทวดาด้วยกันฟัง

๒. ข้อสงสัย

พระเจ้านมิตราธิราชทรงสงสัยอยู่ว่าความดีที่พระองค์ทรงบำเพ็ญอยู่นั้น คือ ให้ทานกับรักษาศีลอย่างไหนมีผลมากกว่ากัน ครั้นแล้วในเวลาใกล้สว่างของวัน ๑๕ ค่ำวันหนึ่ง พระอินทร์ได้เสด็จมาหาพระองค์ถึงห้องบรรทมแล้วตรัสถามถึงข้อสงสัยของพระองค์แล้วทูลขอให้พระอินทร์ตอบให้ด้วย พระอินทร์ตรัสตอบว่า ๑) การรักษาศีลมีผลมากกว่าการให้ทาน เพราะการให้ทานส่งผลให้เกิดได้แต่ในสวรรค์ ๒) การรักษาศีลส่งผลให้ไปเกิดได้ถึงในพรหมโลก พระอินทร์ตรัสต่อไปว่า แท้จริงแล้ว การให้ทานกับการรักษาศีลต่างเป็นความดี จึงควรทำทั้ง ๒ อย่างควบคู่กันไปอย่าง ที่พระองค์ทรงทำมานั้นนับว่าถูกต้องแล้ว พระเจ้านมิตราธิราชฟังพระอินทร์แก้ข้อสงสัยของพระองค์แล้ว ก็เกิดปีติโสมนัส ฝ่ายพระอินทร์ครั้นกลับไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้วก็ตรัสเล่าเรื่องราวของพระเจ้านมิตราธิราชให้เทวดาทั้งหลายฟัง

๓. รอดจากสวรรค์

เทวดาทั้งหลายได้ฟังแล้วก็อยากจะให้เห็นพระเจ้านมิตราธิราชจึงทูลพระอินทร์ขอให้ อัญเชิญพระเจ้านมิตราธิราชเสด็จขึ้นมายังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระอินทร์จึงทรงมีพระบัญชาให้มาตลี เทพบุตรข้าบรถเวชยันตราขรถลงมารับพระเจ้านมิตราธิราชแล้วคืนวันนั้นเอง ขณะที่พระเจ้านมิตราธิราชประทับอยู่ในมหาปราสาทท่ามกลางหมู่อำมาตย์ และข้าราชการบริพาร เวชยันตราขรถก็เลื่อนลอยลงมาปรากฏให้เห็นตัวราชนครกระทบกับแสงจันทร์ วันเพ็ญดูระยิบระยับ พระเจ้านมิตราธิราชกับหมู่อำมาตย์ ข้าราชการบริพารต่างตื่นตาตื่นใจที่ได้เห็นครั้นเวชยันตราขรถเลื่อนลอยลงมาเทียบพระบัญชาแล้วมาตลี เทพบุตรก็กราบทูลพระเจ้านมิตราธิราชให้ทราบว่ามีพระบัญชาให้มารับเสด็จไปยัง

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระเจ้าเนมิราชตรัสรับคำเชิญ ครั้นตรัสลาอำมาตย์ราชบริพารแล้วก็เสด็จขึ้นประทับเวชยันตราชรถ

๔. ขมนรก

ก่อนถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มาตลีเทพบุตรจับเวชยันตราชรถ พาพระเจ้าเนมิราชเสด็จเที่ยวขมนรกก่อน นรกที่เสด็จเที่ยวชมได้นั้นมี ๑๕ ขุม คือ

๑) เวตรณีนรก คือ นรกขุมแรกที่พระองค์ได้เห็น นรกขุมนั้นเต็มไปด้วยน้ำแสบ น้ำเค็ม ถูกหนามหวายเสียบแทงขาดเป็นท่อนเล็กท่อนน้อย ข เมื่อถูกนายนิรยบาลไล่ตีสกลงไปในน้ำแสบ น้ำเค็มนั้นก็จะถูกหนามหวายเสียบแทงขาดเป็นท่อนเล็กท่อนน้อย พระเจ้าเนมิราชได้ทรงถามถึงบาปกรรมของสัตว์นรกกี้ได้รับคำตอบว่า สัตว์นรกเหล่านี้ ในสมัยที่เป็นมนุษย์ มีเรี่ยวแรงมาก แต่นำไปใช้เบียดเบียนผู้อื่นที่ด้อยกำลังกว่า เทียวทรมาน และรังแกสัตว์ที่มีกำลังน้อยกว่า เมื่อตายแล้วจึงต้องมารับกรรมอยู่ ณ ที่ตรงนี้

๒) นรกสุนัข คือ นรกที่มีสุนัขแดง สุนัขดำ และแร้งกาอันน่ากลัว คอยขี้อึงกัดกินและจิกกินสัตว์นรก พระเจ้าเนมิราชได้ทรงถามถึงบาปกรรมของสัตว์นรกกี้ได้รับคำตอบว่า มนุษย์บางพวกปากกล้า โฉดเขลาเป็นคนพาล ไม่ระวังวาจา คำว่าบิดามารดา ปู่ย่าตายาย พี่ชาย พี่หญิง ด้วยคำหยาบคายเจ็บแสบ เมื่อจุนเจียวโกรธาก็คำว่าไม่เลือกกว่าจะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ หรือแม้กระทั่งสมณะพราหมณ์ก็ไม่เว้น อีกทั้งห้ามคนอื่นบริจาคตาน จึงต้องมาทนเสวยวิบากกรรมที่ตนเองเป็นคนก่ออยู่ ณ สุนขนรก

๓) นรกทองแดง สัตว์นรกกำลังเหยียบแผ่นดินเหล็กร้อนที่ลุกโชติช่วงอยู่ โดยจะมีนายนิรยบาลไล่กวาดติดตามเอาท่อนเหล็กที่มีเปลวไฟร้อนขนาดเท่าลำตาลใหญ่ดีที่แข็งของสัตว์นรก จนสัตว์นรกล้มลงแล้วก็นำท่อนเหล็กนั้นมาโบยตีต่อไปจนร่างสัตว์นรกแหลกเป็นจุณ พระเจ้าเนมิราชได้ทรงถามถึงบาปกรรมของสัตว์นรกกี้ได้รับคำตอบว่า อดีตตอนเป็นมนุษย์เป็นคนชั่วหยาบได้คำ่ว่าเสียดสีใส่ร้ายผู้ที่มีศีลมีธรรมมีความประพฤติงดงามทั้งไม่เคยเบียดเบียนใคร และเป็นผู้บริสุทธิตั้งแต่ไม่มีความคิด ทำให้คนเหล่านั้นเข้าใจผิดพลอยดิฉินนินทาตามๆ กันไป ทำให้ท่านเหล่านั้นได้รับความอับอาย^{๔๐}

๔) นรกถ่านเพลิง นายนิรยบาลทั้งหลายทิ่มแทง สัตว์นรกด้วยอาวุธอันลุกโพลง. สัตว์นรกเหล่านั้นก็ตกลงในหลุมถ่านเพลิง. เมื่อสัตว์นรกเหล่านั้นจมอยู่ในหลุมถ่านเพลิงเพียงเอน. นายนิรยบาลก็เอากะเช้าเหล็กใหญ่ ตักถ่านเพลิงโปรยลงบนศีรษะสัตว์นรกเหล่านั้น. สัตว์นรกเหล่านั้นไม่อาจรับถ่านเพลิงก็ร้องไห้ มีกายไฟไหม้ทั่วคืนรณอยู่ พระเจ้าเนมิราชจึงทรงถามถึงบาปกรรมของ

^{๔๐} พ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๓๑๖/๒๒๑.

สัตว์นรกก็ได้รับคำตอบว่าเพราะตอนเป็นมนุษย์ ได้เรียไโรทรัพย์ของคนอื่นโดยอ้างว่าจะนำไปทำบุญสร้างโบสถ์สร้างวิหาร แต่กลับนำทรัพย์นั้นไปใช้เสียเอง

๕) นรกอหิโงแดง เหล่าสัตว์ภูคนายนิรยบาลที่น่ากลัว จับเอาทำขึ้นบนเอาศีรษะลงล่าง โยนไปตกในหม้อโลหะอันร้อนแรง พระเจ้าเนมิราชจึงทรงถามถึงบาปกรรมของสัตว์นรกก็ได้รับคำตอบว่าอดีตตอนเป็นมนุษย์ ชอบค้าสมณะหรือพราหมณ์ผู้สมบูรณ์ด้วยศีลและมีมารยาทงดงาม อีกทั้งยังชอบตีฝูงสัตว์เลี้ยงของตนอย่างขาดความปราณี จึงต้องมาเสวยวิบากกรรมในหม้อโลหะภูมิที่มีขนาดประมาณเท่าภูเขานี้

๖) นรกโชทองแดง นายนิรยบาลเอาโชทองแดงลูกโพลง ผูกคอสัตว์นรก ให้ก้มหน้า แล้วโน้มศีรษะซึ่งมีประมาณสามศอกตกลง คว้นคอต้อนไปด้วยท่อนเหล็กลูกโพลง ใส่เข้าไปในน้ำโลหะที่ลูกโพลงแห่งหนึ่ง แล้วยืนตีรำเรง และเมื่อค้อนั้นขาดแล้ว มีค้อนอื่นพร้อมกับศีรษะเกิดขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้นอีกทีเดียว. พระเจ้าเนมิราชจึงทรงถามถึงบาปกรรมของสัตว์นรกก็ได้รับคำตอบว่า เพราะอดีตตอนเป็นมนุษย์ ได้เบียดเบียนสัตว์อื่น ได้นำนรกมาตัดปีก ผูกคอฆ่าสัตว์ต่างๆ โดยวิธีตัดหัวกินเองบ้าง ขายบ้าง

๗) นรกแม่น้ำกลบ แม่น้ำมีน้ำจืด น้ำร้อนรมย์ไหลอยู่โดยปกติ. สัตว์นรกไม่อาจทนความกระหาย เพราะเราร้อนด้วยเพลิง จึงเดินข้ามแผ่นดินโลหะลูกโพลงลงสู่แม่น้ำนั้น. ทันใดนั้นเองฝั่งน้ำทั้งสอง ก็ลูกโพลงทั่ว น้ำควรดื่มก็กลายเป็นกลบ และใบไม้ลูกโพลง. สัตว์นรกไม่อาจจะทนความกระหาย ก็เคี้ยวกลบ และใบไม้อันลูกโพลงกินแทนดื่มน้ำ กลบและใบไม้นั้น ก็เผาสุริระทั้งสิ้นออกทางส่วนเบื้องต่ำ. พระเจ้าเนมิราชจึงทรงถามถึงบาปกรรมของสัตว์นรกก็ได้รับคำตอบว่า ตอนเป็นมนุษย์ได้เป็นพ่อค้าขายข้าวเปลือก แต่ก่อนจะขายได้เอาใบไม้บ้าง กลบบ้าง ทราบและดินเป็นดินบ้างผสมลงในข้าวเปลือกแล้วขายให้แก่ลูกค้า หลอกขายให้ผู้อื่นเห็นว่าเป็นข้าวเปลือกเกรดดี

๘) นรกแหลมหลาว นายนิรยบาลทั้งหลายล้อมเหล่าสัตว์นรกในนิรยบายนั้น เหมือนนายพรานล้อมฝูงมฤคในป่าไว้ แล้วทิ่มแทงข้างทั้ง ๒ แห่งสัตว์นรกเหล่านั้นด้วยอาวุธต่างๆ มีเครื่องประหาร คือลูกศรเป็นต้น ร่างกายของสัตว์นรกเหล่านั้น ปรากฏเป็นช่องปรุไปหมดเหมือนใบไม้แก่. พระเจ้าเนมิราชจึงทรงถามถึงบาปกรรมของสัตว์นรกก็ได้รับคำตอบว่าในอดีตตอนเป็นมนุษย์ ชอบขโมยทรัพย์สินของคนอื่น เช่น เงิน ทอง เพาะ แกะ วัว ควาย เป็นต้น นำมาเป็นของตัวเอง

๕) นรกทูบตี นายนิรยบาลผูกคอสัตว์นรกในนรกนั้น ด้วยเชือกเหล็กลูกโพรงใหญ่ คร่ำตัวมาให้ล้มลงบนแผ่นดินเหล็กลูกโพรง เทียวทูบตีด้วยอาวุธต่างๆ พระเจ้าเนมิราชจึงทรงถามถึงบาปกรรมของสัตว์นรกก็ได้รับคำตอบว่าอดีตตอนเป็นมนุษย์ได้ฆ่าวัว ฆ่าควาย แพะ แกะ สุนัข ปลา เป็นต้น แล้วแต่เป็นชิ้นๆ นำมาวางไว้ในร้านขายเนื้อ เพราะต้องการเลี้ยงชีพตัวเอง แต่เบียดเบียนสัตว์อื่นจนถึงแก่ชีวิต ตนเองจึงต้องมาทนทุกข์เวทนาเช่นนี้

๑๐) นรกกุธ หัวง่านี้เต็มด้วยมูลและอุจจาระ มีกลิ่นเหม็น ไม่สะอาด เน่า ฟุ้งไป สัตว์นรกมีความหิวครอบงำ ก็กินมูลและอุจจาระนั้น. ความกลัวปรากฏแก่เรา เพราะได้เห็นความเป็นไปนั้น ดูก่อนมาตลีเทพสารถิ เราขอถามท่าน สัตว์นรกเหล่านี้ได้ทำบาปอะไรไว้ จึงมีมูลและอุจจาระเป็นอาหาร. พระเจ้าเนมิราชจึงทรงถามถึงบาปกรรมของสัตว์นรกก็ได้รับคำตอบว่าอดีตเป็นมนุษย์ได้ประทุษร้ายมิตร คือได้รับการต้อนรับ ได้นั่งได้นอน ได้รับประทานอาหาร ในที่ๆ มิตรสหายเขาจัดต้อนรับไว้อย่างดี แต่เมื่อโอกาสอันยาก ก็กลับขโมยเงินทองของมิตรสหายผู้แสนดีของตน จึงต้องมาเลี้ยงกินก้อนอุจจาระอย่างที่พระองค์ทรงทอดพระเนตรอยู่

๑๑) นรกน้ำเลือดน้ำหนอง หัวง่านี้เต็มด้วยเลือดและหนอง มีกลิ่นเหม็นไม่สะอาด เน่า ฟุ้งไป. สัตว์นรกถูกความร้อนแผดเผาแล้วไม่อาจอดกลั้นความหิวได้ ย่อมดื่มเลือดและหนองกิน. พระเจ้าเนมิราชจึงทรงถามถึงบาปกรรมของสัตว์นรกก็ได้รับคำตอบว่าเพราะในอดีตเป็นมนุษย์ได้ทำกรรมหนักคือทำร้ายมารดาบิดา พระสงฆ์ และผู้มีพระคุณ จึงต้องมาเสวยผลแห่งกรรมเช่นนี้

๑๒) นรกเบ็ด นายนิรยบาลที่อุสสุทนรกอื่นอีก เอาเบ็ดเหล็กลูกโพรง โตะทำลำตาลเกี่ยวลั่นสัตว์นรก คร่ำมาให้สัตว์นรกเหล่านั้น ล้มลงบนแผ่นดินโลหะที่ลูกโพรงให้นอนแผ่เอาขอเหล็กสับดูสับหนังโค พระเจ้าเนมิราชจึงทรงถามถึงบาปกรรมของสัตว์นรกก็ได้รับคำตอบว่าเพราะอดีตชาติตอนเป็นมนุษย์เป็นคนค้าขายที่โกงตาชั่ง ปกปิดกลโกงที่ตนทำไว้ ใช้คำพูดอ่อนหวานหวานล่อให้คนอื่นมาซื้อของของตน เหมือนคนที่ใช้เหยื่อหุ้มเบ็ดไว้เพื่อล่อปลาให้มากินเบ็ดจึงต้องมาทนทุกข์รับกรรมที่ตนเองได้ทำไว้

๑๓) นรกภูเขาเหล็กแดง หญิงนรกเหล่านี้มีร่างกายแตกทั่ว มีชาติทรมาน มีแมลงวันตอมเประเปื้อนด้วยเลือดและหนอง มีศีรษะขาด เหมือนฝูงโคที่ศีรษะขาดบนที่ฆ่า ประคองแขนทั้งสองร้องไห้ หญิงนรกเหล่านี้จมอยู่ในภูมิภาคเพียงแอมฤตเมื่อ. ภูเขาไฟตั้งมาแต่สี่ทิศ ลูกโพรงกลิ้งมาบดหญิงนรกเหล่านั้นให้ละเอียดพระเจ้าเนมิราชจึงทรงถามถึงบาปกรรมของสัตว์นรกก็ได้รับคำตอบว่าใน

อดีตชาติ สัตว์นรกหญิงเหล่านี้ เป็นกุศธิดา แต่เป็นหญิงนักร้อง ไม่กลับบาปกรรม คบชู้กับชายอื่น ไม่กลัวเกรงสามีของตน จึงต้องมาถูกภูเขาที่ลูกโหม้กลิ้งมาบดร่างให้แหลกละเอียดอยู่เช่นนี้

๑๔) นรกบ่อไฟ สัตว์นรกในนรกนั้นตั้งอยู่ในบ่อใหญ่เต็มด้วยถ่านเพลิงลุกโพล่งได้ยินว่า สัตว์นรกเหล่านั้นถูกนายนิรยบาลถืออาวุธต่าง ๆ แทะ เหมือนนายโคบาลแทงฝูงโคที่ไม่เข้าคอก เข้าถึงนรกนั้นด้วยประการนั้น ลำดับนั้น นายนิรยบาลจับสัตว์นรกเหล่านั้นให้มีเท้าขึ้นข้างบน โยนลงในบ่อใหญ่นั้น พระเจ้าเนมิราชจึงทรงถามถึงบาปกรรมของสัตว์นรกก็ได้รับคำตอบว่า ในอดีตชาติ สัตว์นรกชายเหล่านี้ ได้เป็นผู้ที่ล่วงเกินภรรยาของชายอื่น ซึ่งถือว่าเป็นสมบัติอันล้ำค่าที่บุคคลผู้เป็นสามีหวงแหน ทำความเสียอกเสียใจ และอับอายอย่างยิ่งให้แก่ผู้ที่ครองความเป็นเจ้าของ ได้ชื่อว่า เป็นผู้ขโมยสมบัติสร้างกายภรรยาของผู้อื่น

๑๕) นรกสัตว์น่าเกลียด แสดงนรกเป็นที่หมกหม้มแห่งพวกมิจฉาทิฎฐิ สัตว์นรกเหล่านี้ ทั้งน้อยใหญ่ต่างพวกประกอบเหตุการณ์ มีรูปร่างพิลึก พระเจ้าเนมิราชจึงทรงถามถึงบาปกรรมของสัตว์นรกก็ได้รับคำตอบว่า เพราะในอดีตตอนที่ตนเป็นมนุษย์ เชื่อว่า ตนไม่มีผล การบูชาไม่มีผลการบวงสรวงไม่มีผลการทำดีทำชั่วไม่มีผลมารดาไม่มีคุณบิดาไม่มีคุณสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบไม่มีสัตว์ผู้เกิดแบบโอปปาติกะไม่มี และเชื่อว่า โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี คือไม่เชื่อเรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องนรก สรรค์ พรหม นิพพานนั่นเอง^{๔๑}

ขณะที่นาถเทวบุตรพาพระเจ้าเนมิราชชมนรกขุมที่ ๑๕ อยู่ นั้น พระอินทร์ทรงเห็นว่า ถ้าเจ้าจึงตรวจดูด้วยตาทิพย์ก็เห็น เหตุการณ์ทั้งหมดจึงตรัสเตือนว่าเวลาไม่พอที่จะชมนรกได้ทั้งหมดหรอก มาตลีเทพบุตรจึงบันดาลไฟให้นรกทุกขุมปรากฏให้พระเจ้าเนมิราชได้เห็นในเวลาเดียวกัน พระเจ้าเนมิราชทอดพระเนตรเห็นนรกแล้วก็ทรงหวาดกลัว ทรงตั้งพระทัยว่าจะนำมาเล่าให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของพระองค์ได้ทราบ เพื่อว่าพวกเขาจะได้ไม่ประมาทหลงผิดไปทำความชั่วต่างๆ

๕. ชมสวรรค์

หลังจากขับเวชยันตราชรถนำพระเจ้าเนมิราชชมนรกแล้ว มาตลีเทพบุตรก็นำไปชมสวรรค์ ดังนี้

^{๔๑} บ.ชา.ม. (ไทย) ๒๘/๓๓๖/๒๕๑.

๑) วิมานของนางเทพธิดาวารุณีก่อนเป็นอันดับแรก วิมานนั้นเป็นวิมานแก้วมณีกว้างใหญ่ได้ ๑๒ โยชน์ มี ๕ ยอด ในบริเวณของวิมานนั้นมีสวนและสระโบกขรณีนารีนรมย์ พระเจ้านมิตราชได้ตรัสถึงผลบุญของเทพธิดานางนั้นก็ได้รับคำตอบจากมาตลีเทพบุตรว่า ในครั้งศาสนาของพระพุทธเจ้ากัสสปะ นางเกิดเป็นหญิงรับใช้ในบ้านของพราหมณ์ได้รับมอบหมายให้ทำของถวายพระที่มาฉันในบ้านเป็นประจำ นางทำด้วยความเลื่อมใส วิมานที่ได้รับมานี้ก็เกิดมาจากผลบุญแต่ครั้งนั้น

๒) วิมานทอง ๗ ของเทพบุตรชื่อ โสณทินนะเทพบุตรในวิมานนั้นมีฤทธิ์มาก ประดับด้วยสรรพากรณอันหมู่เทพธิดาแวดล้อมผลัดเปลี่ยนเวียนวนอยู่โดยรอบทั้ง ๗ วิมาน พระเจ้านมิตราชได้ตรัสถึงผลบุญของเทพธิดาบุตรนั้นก็ได้รับคำตอบจากมาตลีเทพบุตรว่า เทพบุตรนี้เป็นคฤหบดีชื่อ โสณทินนะ เป็นทนายบิณฑิ ให้สร้างวิหาร ๗ หลัง อุทิศต่อบรรพชิต ได้ปฏิบัติบำรุง ภิกษุอยู่ในวิหาร ๗ หลังจากนั้นโดยได้บริจาคฟ้านุ่งผ้าห่มภัตตาหารเสนาสนะเครื่องประทีป ในท่านผู้ซื้อตรงด้วยจิตเลื่อมใส รักษาอุโบสถศีล อันประกอบด้วยองค์ ๘ ในคิณที่ ๑๔ ที่ ๑๕ ที่ ๘ แห่งปัทม และปาฏิหาริย์ปัทม เป็นผู้สรวมในศีลทุกเมื่อ เป็นผู้สรวมและจำแนกทาน จึงมาบังเกิดอยู่ในวิมาน. พระเจ้านมิตราชได้ตรัสถึงผลบุญของเทพธิดาบุตรนั้นก็ได้รับคำตอบจากมาตลีเทพบุตรว่า วิบากแห่งสัตว์ผู้ทำบุญทั้งหลาย แต่พระราชผู้ไม่ทรงทราบ ว่า อัปสรเหล่านั้นเมื่อยังอยู่ในมนุษยโลก เป็นอุบาสิกาผู้มีศีล ยินดีในทาน มีจิตเลื่อมใสเป็นนิตย์ ตั้งอยู่ในสัจจะ ไม่ประมาทในการรักษาอุโบสถ เป็นผู้สรวมและจำแนกทาน จึงมาบังเกิดอยู่ในวิมาน.

๓) วิมานแก้วผลึก วิมานแก้วผลึกนั้นสูง ๒๕ โยชน์ ประกอบด้วยเสาซึ่งแล้วไปด้วยแก้ว ๗ ประการหลายร้อยต้น ประดับด้วยยอดหลายร้อยยอด ห้อยกระดิ่งเป็นแถวกรอบ มีธงที่แล้วด้วยทองและเงินปักไสว ประดับด้วยอุทยานและวนะวิจิตรด้วยบุปผชาตินานาชนิด ประกอบด้วยสระโบกขรณีนารีนรมย์ มีไฟที่นารีนรมย์ เคลื่อนไปด้วยอัปสรผู้ฉลาดในการฟ้อนรำขับร้องและประโคม พระเจ้านมิตราชได้ตรัสถึงผลบุญของเทพธิดาเทพบุตรนั้นก็ได้รับคำตอบจากมาตลีเทพบุตรว่า ในอดีตชาติ เทพบุตรเหล่านี้ก็เป็นมนุษย์เป็นอุบาสิกาผู้มีศีลได้สร้างอารามบ่อน้ำสระน้ำและสะพานได้ปฏิบัติบำรุงพระอรหันต์โดยเคารพถือได้ถวายจีวรอาหารบิณฑบาตคิลานปัจจัย และเสนาสนะ เป็นผู้ซื้อสัตย์มีใจเลื่อมใสในพระรัตนตรัยทั้งได้รักษาอุโบสถศีลทุกวันพระประจำปักษ์เป็นผู้สรวมในศีล จดเว้นจากบาป และยินดีในการบริจาคทาน ละจากงามนุษย์แล้ว จึงได้มาเป็นสหายแห่งเทวดา

๔) วิมานแก้วผลึก ที่ประดับด้วยยอดมากมาย คารคายด้วยป่าไม้ทิพย์ที่ปกคลุมด้วย
บุปผาชาตินานาชนิดแวดล้อมด้วยสระน้ำที่มีน้ำใสสะอาด เจื้อยแจ้วไปด้วยเสียงทิพย์ของหมู่วิหค
นานาพันธุ์มีหมู่นางเทพอัปสรแวดล้อม พระเจ้านมিরาชได้ตรัสถึงผลบุญของเทพธิดาเทพบุตรนั้นก็
ได้รับคำตอบจากมาตลีเทพบุตรว่าในครั้งเป็นมนุษย์ได้เกิดเป็นคฤหบดีในมิลินทรเป็นทานบดี
ใหญ่ได้สร้างอารามบ่อน้ำ สระน้ำ และทำสะพานได้ปรนนิบัติพระอรหันต์โดยได้ถวายจีวร อาหาร
บิณฑบาต คิลานเภสัช และเสนาสนะมีใจซื่อตรงเลื่อมใสในพระรัตนตรัยเป็นผู้รักษาอุโบสถศีลทุก
วันพระประจำปีถึงพร้อมด้วยศีลงดเว้นจากบาปอกุศลและยินดีในการบริจาคทาน ละร่างมนุษย์
นั้นแล้ว ก็ได้มาบังเกิด ณ วิมานแห่งนี้

๕) วิมานทองอีกหลังหนึ่ง ที่คายนั่นไปด้วยดอกไม้ทิพย์มากกว่าวิมานก่อน ๆ
สมบูรณ์ด้วยสุราโภชนอันเป็นทิพย์ตระการตาไปด้วยหมู่เทพอัปสรที่พ้อนรำขับกล่อม ผลไม้
ทิพย์เล่าก็ออกผลให้เจ้าของวิมานหวานชื่นทั้งคณคณอยู่เต็มต้นตลอดกาลไม่เปลี่ยนแปลง พระเจ้า
นมিরาชได้ตรัสถึงผลบุญของเทพธิดาบุตรนั้นก็ได้รับคำตอบจากมาตลีเทพบุตรว่า เทพบุตรผู้เป็น
เจ้าของนั้นในอดีตได้เป็นคฤหบดีประจำอยู่ ณ กรุงมิลินได้สร้างบ่อน้ำอาราม สระน้ำและสะพาน
ปฏิบัติบำรุงพระอรหันต์โดยเคารพอีกทั้งได้ถวายจีวรอาหารบิณฑบาตคิลานปัจจัยและเสนาสนะ
ด้วยทั้งใจที่เปี่ยมไปด้วยความเลื่อมใสรวมถึงได้รักษาอุโบสถศีลในวันพระประจำปีของทุก ๆ
ปีอีกด้วย แต่เขาทำอย่างประณีตทำด้วยใจที่ประณีตกว่าจึงได้มาเป็นเจ้าของวิมานอันเลอค่าหลัง
นี้

๖) วิมานทองที่มีรัศมีฉาบทาเหมือนดวงอาทิตย์อ่อน ๆที่กำลังจะโผล่พ้นขอบฟ้าในยาม
เช้าตรู่ งดงามตระการด้วยสมบัติอันเป็นทิพย์ที่มากมายสุดจะประมาณค่าได้พระเจ้านมিরาชได้ตรัส
ถึงผลบุญของเทพธิดาบุตรนั้นก็ได้รับคำตอบจากมาตลีเทพบุตรว่าในอดีตได้เป็นคฤหบดีในกรุง
สาวัตถี ท่านได้ถวายข้าพลาอาหารแด่ภิกษุสงฆ์ผู้เป็นเนื่อนาบุญของโลกอยู่เป็นประจำ ได้บริจาค
เงินเพื่อสร้างที่พักสงฆ์ถวายจีวรคิลานปัจจัยและเสนาสนะแด่ภิกษุสงฆ์ผู้เป็นอาคันตุกะที่ได้เดินทาง
มาพักแรม ณ อารามที่ตัวเองได้สร้างไว้ ส่วนในวันพระของทุกปีก็ได้อุโบสถศีลกระทั่ง
สิ้นอายุขัยละจากโลกมนุษย์แล้ว จึงมาบังเกิดอยู่ในวิมานหลังนี้

จากนั้นมาตลีเทพบุตรก็ขับเวรย่นตราขรณนำพระเจ้านมিরาชเสร็จไปเที่ยวชมวิมานหลัง
อื่น ๆ มีเทพบุตรเทพธิดาเจ้าของวิมานออกมาต้อนรับและบอกถึงผลบุญของตน พระอินทร์ตรัส

เดือนให้มาตีเทพบุตรนำเสด็จพระเจ้าเนมิราชมาโดยเร็ว มาตีเทพบุตรจึงบันดาลให้สวรรค์ทุกชั้นปรากฏพร้อมกัน เช่นวิมานทองที่ลอยอยู่ในอากาศมีความรุ่งเรือง ซึ่งเจ้าของวิมานมีฤทธิ์มากมีหมูนางอัปสรห้อมล้อม เพราะอดีตเจ้าของวิมานได้เคยเป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีศรัทธา ตั้งมั่นอยู่ในพระสัทธรรมพร้อมทั้งได้ปฏิบัติตามคำสอนของพระศาสดา กอปรกับเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ ปฏิบัติธรรมได้บรรลุโสดาปัตติผลละร่างมนุษย์แล้วจึงมาเพิลิดเพิลินอยู่ในวิมานเหล่านี้แล้วรับนำเสด็จพระเจ้าเนมิราชเข้าเฝ้าพระอินทร์ ณ สุทธรรมาเทวสภาตามพระบัญชา

๖. ท้ามกลางสภา

บรรยาการภายในเทวสภาอบอุ่น พระเจ้าเนมิราชประทับบนทิพยอาสน์เคียงคู่กับพระอินทร์เบื้องหน้าของทั้ง ๒ พระองค์เนื่องแน่นไปด้วยหมู่เทวดา“มหाराช ของพระองค์จงอยู่เสวยทิพยสมบัติในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้เถิด อย่าเสด็จกลับไปโลกมนุษย์เลย” พระอินทร์ตรัสชวน“สิ่งที่ได้มาเพราะผู้อื่นยอมเป็นเหมือนของที่ยืมเขามาวิมานนี้พระองค์ ได้มาด้วยบุญของพระองค์เอง หม่อมฉันไม่มีสิทธิ์ หม่อมฉันจะมีสิทธิ์ก็แต่เฉพาะสิ่งที่หม่อมฉันได้มาด้วยบุญของหม่อมฉันเท่านั้น หม่อมฉันจะกลับไปโลกมนุษย์เพื่อทำบุญกุศลให้มาก” พระเจ้าเนมิราชตรัสตอบพระอินทร์จากนั้นก็ได้กล่าวธรรมให้เทวดาทั้งหลายฟังติดต่อกัน ๗ วัน(คิดเวลาในโลกมนุษย์) แล้วทูลลากลับไปโลกมนุษย์ แต่ก่อนจะกลับนั้นได้ตรัสสรรเสริญคุณของมาตีเทพบุตรที่ได้นำพระองค์ที่ยาวมนรทศวรรค์ชาวเมืองมิลิตาต่างแตกตื่น โกลาหลที่ได้เห็นมาตีเทพบุตรจับเวชยันตราขรณนำพระเจ้าเนมิราชกลับมาส่งด้วยความสวัสดิ์

๗. ออกบวช

หมู่อำมาตย์ราชบริพารและชาวเมืองมิลิตาเมื่อได้ฟังเรื่องนรทศวรรค์แล้วต่างก็มีจิตยึดมั่นในการทำความดีมากยิ่งขึ้นฝ่ายพระเจ้าเนมิราชก็ทรงเสวยราชย์โดยผาสุกสืบมา จนกระทั่งล่วงเข้าวัยชรา นายภูษามาลาถอนพระเกศาหงอนให้ทอดพระเนตรพระองค์ก็สลดพระทัยในความไม่เที่ยงแท้ของสังขาร ตามโบราณราชประเพณี กษัตริย์ราชวงศ์มณฑลทุกพระองค์จะเสด็จออกบวชเมื่อวัยชรา พระเจ้าเนมิราชก็เช่นกัน พระองค์ทรงอภิเษกพระราชโอรสให้ครองราชย์สมบัติสืบต่อแล้วก็เสด็จ ออกบวชอยู่ในอุทยานสวนมะม่วง เจริญพรหมวิหาร ๔ จนสำเร็จฉานสมบัติ สิ้นอายุ

แล้วได้ไปเกิดอยู่ในพรหมโลก^{๔๒}

สรุปได้ว่า เนมิราชชาดกเป็นพระโพธิสัตว์ทรงเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าเนมิราชเป็น เรื่องเกี่ยวกับอริยฐานธรรม คือ หลักธรรมที่พระเจ้าเนมิราชทรงตั้งพระทัยที่จะกระทำด้วยพระองค์ เอง การบำเพ็ญบารมีครั้งนี้ ทรงบำเพ็ญการบริจาคทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา เป็นชาดกที่มี หลักคำสอน มุ่งเน้นให้คนละความชั่ว ประพฤติแต่ความดี ดังนี้

๑. การให้ทาน การให้ทาน ให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือ สงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจ และศิลปวิทยา ซึ่ง พระเจ้าเนมิราชได้ให้ทานมิได้ขาด ตามหลักของพระพุทธศาสนา การให้ทานอาจให้ได้ ๒ วิธี ด้วยกัน คือ (๑) อามิสทาน ให้สิ่งของแก่เพื่อหรือผู้อื่นที่ด้อยกว่า รวมทั้งการให้รางวัลต่างๆ เป็นต้น ซึ่งพระเจ้าเนมิราชได้ประทานเป็นโรจนาน เป็นต้น (๒) วิภยาทานหรือธรรมทาน หมายถึง การให้ ธรรม การให้ความรู้และแนะนำสั่งสอนหรือการให้ในสิ่งที่ดีเป็นประโยชน์ พระเจ้าเนมิราชก็ทรง สั่งสอนธรรมแก่ชาวเมืองให้ประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างของพระเจ้าเนมิราชให้เสมือนพระองค์ จนเป็นที่รักของชาวเมืองมิลิตา อาณิสสแห่งการให้ทาน ทาน ๒ อย่าง คือ อามิสทาน (การให้ สิ่งของ) และธรรมทาน (การให้ธรรม) บรรดาทาน ๒ อย่างนี้ ธรรมทานเป็นเลิศ พระเนมิราชทรง ให้สร้างโรจนาน ๕ แห่ง คือ ที่ประตูประนคร ๔ แห่ง ท่ามกลางพระนคร ๑ แห่ง ทรงบริจาคมหา ทาน ทรงบริจาควันละ ๕๐๐,๐๐๐ โรจนานละ ๑๐,๐๐๐ ๒. การรักษาศีล พระองค์ทรงรักษาศีล มิได้ขาด ๓. การบำเพ็ญภาวนา ๔. การสั่งสอนธรรม ๕. การท่องเที่ยวเมืองนรก-สวรรค์ ๖. การ บรรลุธรรม

^{๔๒} เทพพร มังธานี, ทศชาติ : พระเจ้าสิบชาติ, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๔๓), หน้า ๕๐ -

๒.๕ การบำเพ็ญบารมีของเนมิราชโพธิสัตว์

รูปภาพประกอบ ๒ การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ (ทรงมีเมตตาต่อสัตว์)^{๓๓}

พระเจ้าเนมิราช ถือเป็นพระราชาของชนชาววิเทหรัฐ ผู้ทรงสงเคราะห์ชาวเมืองมิถิลา ครั้นตรัสพระภาณินี้ว่า ผมหงอกงอกขึ้นบนศีรษะของเราแล้ว ย่อมนำความหนุ่มไป เทวทูตปรากฏแล้ว สมัยนี้เป็นกาลสมควรที่เราจะบวช ดังนี้แล้ว ทรงบริจาคทานเป็นอันมาก ทรงเข้าถึงความเป็นผู้สํารวมในศีล” พระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลายได้สั่งสมบุญบารมีไว้มาก ทำให้เป็นผู้ที่พิจารณาเห็นโลกและชีวิตได้อย่างถ่องแท้ สามารถสอนตัวเองได้ โดยไม่ต้องมีใครมาแนะนำ เพียงแค่เห็นผมหงอกงอกขึ้นบนศีรษะ ก็สามารถพิจารณาถึงความไม่เที่ยงของสังขารร่างกาย และรู้ได้ถึงเทวทูต คือ ความชราที่มาเยือน ก่อนที่จะละสังขาร ท่านจึงหาวิธีการที่ดีที่สุดในการเดินทางไปสู่สัมปรายภพในสุคติภูมิ ด้วยการบริจาคทาน สํารวมในศีล และประพฤติธรรมจนตลอดชีวิต^{๓๔}

การบำเพ็ญบารมีของพระเจ้าเนมิราชโพธิสัตว์ ในการสร้างบารมียิ่งๆ ขึ้นไปว่า ชีวิตของท่านดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาทอย่างไร สร้างบารมีอย่างไร ชื่อเสียงอันดีงามของท่านจึงจรจายไปทั้งในหมู่มนุษย์และชาวสวรรค์ชั้นฟ้า อันเป็นเหตุให้เหล่าทวยเทพอยากเห็นท่านมาก ถึงขนาดยอมให้มนุษย์อย่างท่านขึ้นไปบนสวรรค์ด้วยกายเนื้อ และอัญเชิญให้เสวยทิพย์สมบัติในภาวะของความเป็นมนุษย์กันเลยทีเดียว เรื่องของท่านมีอยู่ว่า วันหนึ่ง พระศาสดาพร้อมด้วยภิกษุจำนวนมาก เสด็จจาริกไปที่สวนป่ามะม่วงในเวลาเย็น ทอดพระเนตรเห็นภูมิประเทศแห่งหนึ่งเป็นรมณีสถาน

^{๓๓} อ้างอิงมาจาก <http://www.madchima.org/forum/index.php?topic=676.0>

^{๓๔} บุ.ชา.ทุก (ไทย) ๒๓/๑๐๖๒/๒๑๕.

มีพระประสงค์จะตรัสบุพจริยาของพระองค์ จึงทรงเยี่ยมพระโอรส พระอานนทเถระเห็นแสงสว่างจากพระเขี้ยวแก้ว จึงทูลถามเหตุที่ทรงเยี่ยมพระโอรสนั้น บางท่านอาจจะสงสัยว่า พระอานนทเถระตามหลังจะมองเห็นพระพุทธรองค์เยี่ยมพระโอรสได้อย่างไร ที่เป็นเช่นนั้น เพราะขณะที่พระองค์ทรงเยี่ยมพระโอรสนั้น เกลียวรัศมีมีประมาณเท่าคันดาลใหญ่ รุ่งเรืองแปลบปลาบประดุจสายฟ้ามีช่อตั้ง ๑๐๐ พวยพุ่งออกจากพระโอรส ประหนึ่งมหาเมฆที่ยังฝนให้ตกในทวีปทั้ง ๔ ตั้งขึ้นจากพระเขี้ยวแก้วทั้ง ๔ กระทำทักษิณาวัตรพระเศียรอันประเสริฐของพระพุทธรองค์ ๓ รอบ แล้วอันตรธานหายไปตรงที่พระเขี้ยวแก้วนั่นเอง เพราะฉะนั้น แม้พระอานนทเถระจะเดินตามหลังพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็จะมีรู้ถึงอาการเยี่ยมพระโอรสด้วยสัญญาณนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนอานนทภูมิประเทศนี้เราเคยอาศัยอยู่เจริญผาสุกในกาลที่เราเสวยชาติเป็นมมเทวราช” ครั้นดังนี้แล้วทรงนั่งอยู่ครู่หนึ่ง ภิกษุทั้งหลายพากันกราบทูลให้ทรงแสดงธรรม พระพุทธรองค์จึงประทับนั่ง ณ บวรพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้ ทรงนำอดีตนิทานของพระองค์มาแสดงถึงประวัติการสร้างบารมีในอดีตชาติ ณ สถานที่แห่งนี้ ในอดีตกาล ที่กรุงมิถิลา แคว้นวิเทหรัฐ มีพระมหากษัตริย์ทรงพระนามว่า มมเทวราช พระองค์ทรงเล่นอย่างราชกุมารในวัยเด็กอยู่ ๘๔,๐๐๐ ปี ครองราชย์อีก ๘๔,๐๐๐ ปี เมื่อเสวยราชย์เป็นพระราชาธิราชได้ ๘๔,๐๐๐ ปี ทรงมีพระราชดำรัสกับเจ้าพนักงานภูษามาลาว่า “เมื่อใดท่านเห็นผมหงอกบนศีรษะของเรา ขอให้ท่านช่วยบอกเราด้วย” ครั้นต่อมาอีกหลายร้อยปี เจ้าพนักงานภูษามาลาเห็นเส้นพระเกศาหงอก จึงกราบทูลพระราชา พระองค์ทรงสั่งให้ถอนด้วยแหวนทองคำ และวางไว้ในพระหัตถ์ของพระราชา พระราชาทอดพระเนตรผมหงอก ทรงพิจารณาเห็นมรณะเป็นประหนึ่งว่ามาใกล้อยู่ที่พระนลาต จึงทรงดำริว่า บัดนี้เป็นกาลที่จะออกผนวช จึงพระราชทานบ้านส่วยแก่เจ้าพนักงานภูษามาลา แล้วตรัสเรียกพระโอรสคนโตมาให้โอวาท พลากรับสั่งว่า “ขอให้ลูกจงครองราชสมบัติโดยธรรมต่อไปเถิด พ่อจักออกบวช เพื่อแสวงหาโมกขธรรม”^{๔๕}

พระราชโอรสทรงสงสัยว่า ทำไมเสด็จพ่อถึงตัดสินใจออกผนวช พระองค์จึงตรัสบอกพระราชโอรส “ผมหงอกทั้งหงอกบนศีรษะของพ่อ ได้นำความหนุ่มของพ่อไป เทวทูตได้ปรากฏแล้ว บัดนี้ พ่อจึงออกบวช เพื่อเตรียมตัวเดินทางไปสู่สุคติ” ครั้นดังนี้แล้ว ทรงอภิเษกพระราชโอรสในสิริราชสมบัติ และพระราชทานพระโอวาทว่า “แม้ตัวลูกเองก็เช่นเดียวกัน เมื่อเห็นผมหงอกบนศีรษะเช่นนี้แล้ว พึงบวชเถิด อย่าได้ประมาทในชีวิตนี้เลย” ครั้นดังนี้แล้ว ทรงเสด็จออกจากพระนคร ได้ผนวชเป็นฤๅษีทันที

เมื่อตัดสินใจพระทัยผนวชแล้ว ทรงหมั่นเจริญสมาธิ (Meditation) ภาวนาไม่ได้ขาด ท่านได้เจริญพรหมวิหาร ๔ ตลอด ๘๔,๐๐๐ ปี และได้ไปบังเกิดในพรหมโลก แม้พระราชโอรส

^{๔๕} บุ.ชา.ทก (ไทย) ๒๓/๑๐๖๒/๒๑๖.

ของพระเจ้ามเหศวรราช เมื่อเห็นผมหงอกบนศีรษะแล้ว ก็ทรงผนวชตามพระบิดาเช่นเดียวกัน เป็นผู้มิพรหมโลกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ประเพณีอันดั่งมานี้ได้สืบทอดกันมายาวนานไม่ใช่เพียง ๕ หรือ ๑๐ พระองค์เท่านั้น แต่สืบทอดกันมาตามลำดับนับได้ ๘๔,๐๐๐ พระองค์ นอกจาก ๒ องค์สุดท้ายเท่านั้น นอกนั้นทุกองค์ ต่างอาศัยเหตุที่ผมหงอกเป็นเครื่องเจริญมรณานุสติกันทั้งนั้น โดยตัดสินพระทัยสละราชสมบัติ และออกผนวชในพระราชอุทยานอัมพวันนั้น ครั้นละโลกต่างไปสู่พรหมโลกทุกพระองค์ ส่วนพระเจ้ามเหศวรที่ทรงบังเกิดในพรหมโลกก่อนกษัตริย์องค์อื่นๆ ได้ตรวจดูราชวงศ์ของพระองค์ว่าเป็นอย่างไร ทุกๆ พระองค์ยังคงรักษาประเพณีอันดั่งมานี้ไว้หรือไม่ เมื่อตรวจตราแล้วเห็นเหตุการณ์ทั้งหมดทรงยินดีเป็นอย่างยิ่ง และทรงพิจารณาต่อไปว่า ต่อไปข้างหน้าประเพณีอันดั่งมานี้ของเรา จะมีการสืบทอดไปหรือจะขาดสูญ ทรงรู้ด้วยกำลังแห่งฌานสมาบัติว่า จะไม่อาจดำรงอยู่อีกต่อไป จึงมีความคิดว่า “เรานี้แหละ จักสืบทอดวงศ์ของเราเอง” ครั้นดำริเช่นนั้นแล้ว ด้วยความเป็นห่วงราชวงศ์ของพระองค์จึงตัดสินใจจุติจากพรหมโลก ลงมาถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระอัคมเหสีของพระราชาในกรุงมิถิลา เมื่อประสูติแล้วพระราชาได้ตรัสเรียกพวกพราหมณ์ผู้รู้ทำนายลักษณะ เมื่อพวกพราหมณ์ตรวจดูพระลักษณะแล้ว ได้กราบทูลว่า “พระราชกุมารนี้เป็นผู้ที่จะมาสืบทอดวงศ์ของพระองค์ เนื่องจากวงศ์ของพระองค์เป็นวงศ์บรรพชิต ต่อแต่พระกุมารนี้ไปเบื้องหน้า จักไม่มีผู้ออกผนวชอีกต่อไป” พระราชาสดับเช่นนั้น ทรงปีติโสมนัสว่า “พระราชโอรสนี้เป็นผู้เกิดมาเพื่อสืบทอดวงศ์ตระกูลของเราโดยแท้” พระราชาจึงทรงขนานพระนามพระโอรสว่า เนมิกุมาร

๒.๖ วัตถุประสงค์ของเนมิราชในการบำเพ็ญอธิฐานบารมี

วัตถุประสงค์ของเนมิราชในการบำเพ็ญอธิฐานบารมีเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงตรัสถึงเรื่องชาคนี้อยู่บ่อยครั้ง เพื่อเป็นการยกย่องความดี และความมานะพากเพียรของพระเจ้าเนมิราชโพธิสัตว์ หากพิจารณาเนื้อหาของ เนมิราชชาดก ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น พอสรุปวัตถุประสงค์อธิฐานบารมีของพระเจ้าเนมิราชชาดกได้ ดังนี้

๑. พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายกเรื่องเนมิราชชาดกขึ้นมากล่าว เนื่องจากเหล่าภิกษุทั้งหลายประชุมกันในธรรมสภาได้กล่าวสรรเสริญยกย่องพระเนมิราชที่ทรงเป็นผู้บริจาคทาน รักษาศีล และบำเพ็ญอุโบสถศีล ตั้งแต่เยาว์วัย แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นอันแรงกล้าของเนมิราชที่ทรงอธิฐานบารมี

๒. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสเรื่องเนมิราชชาดกขึ้นมา เพื่อที่พระองค์จะทรงสั่งสอนให้ทราบว่าการอธิฐานธรรมบารมีประเสริฐกว่าทรัพย์ทั้งหลาย ดังที่พระเจ้าเนมิราชได้ทรงตรัสไว้ "การหมั่นรักษาความดีประพฤติดชอบโดยตั้งใจ โดยมุ่งมั่น หากทำความดีแล้วย่อมได้ดี

ประพาศิษฐ์ยอมได้ผลชั่วตอบแทน นี่เป็นเรื่องที่สมควรยึดมั่นโดยแท้ สิ่งที่ได้มาเพราะผู้อื่น ไม่เป็นสิทธิขาดแก่ตน หม่อมฉันปรารถนาจะประกอบกรรมดี เพื่อให้ได้รับผลบุญตามสิทธิอันควรแก่ตนเอง หม่อมฉันจะตั้งหน้าบริจาคทาน รักษาศีล ตำรวมกาย วาจา และใจ เพื่อให้ได้รับผลแห่งกรรมดี เป็นสิทธิของหม่อมฉันโดยแท้

๓. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสเรื่องเนมิราชชดกขึ้นมา เพื่อจะทำให้เชื่อและเข้าใจในเรื่องของกฎแห่งกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๔. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสเรื่องเนมิราชชดกขึ้นมา เพื่อจะทำให้ทราบเรื่องของวิญญูสงสาร การเวียนว่ายตายเกิด นรก สวรรค์ และภพภูมิ ซึ่งหลักธรรมที่ทรงใช้คือ หลักพรหมวิหาร ๔ และตอนท้ายจะกล่าวถึงเรื่องราวที่ครั้งละโลกต่างไปสู่พรหมโลกทุกพระองค์

๒.๗ ผลสัมฤทธิ์ของการแสดงเนมิราชชดก

ผลสัมฤทธิ์ของการแสดงเนมิราชชดก ทำให้ทราบถึงเรื่องราวของพระเจ้าเนมิราชที่ได้บำเพ็ญอุทานธรรมที่จะเป็นประโยชน์ และนำมาประพาศิปฏิบัติ ได้ ๖ ประการด้วยกัน ดังนี้

๑. ทราบถึงจริยวัตรของพระเจ้าเนมิราช ในกาลเมื่อเราเป็นมหาราช พระนามว่าเนมิเป็นบัณฑิต ต้องการกุศลอยู่ในพระนครมิถิลาอันอุดม ในกาลนั้นได้สร้างศาลา ๔ แห่ง อันมีหน้ามุขหลังละสี่ ๆ เรายังทานให้เป็นไปในศาลานั้นแก่ เนื้อ นก และนรชน เป็นต้น ยังมหาทาน คือเครื่องนุ่งห่ม ที่นอน และโภชนะ คือ ข้าว และน้ำ ให้เป็นไปแล้วไม่ขาดสาย เปรียบเหมือนเสวกเข้าไปหานายเพราะเหตุแห่งทรัพย์ยอมแสวงหานายที่พึงให้ยินดีได้ ด้วยกาย-กรรม วชิกรรม และมโนกรรมฉันใด เราก็นั่น จักแสวงหาพระสัพพัญญุตญาณในภพทั้งปวง จึงยังสัตว์ทั้งหลายให้อิ่มหนำด้วยทานแล้วปรารถนาโพธิญาณอันอุดม

๒. การอุทานธรรมของพระเจ้าเนมิราชที่ทรงยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติอย่างแน่วแน่ ทำให้ท่านพบกับความสุข ความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งตรงกับที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๓. พระเจ้าเนมิราชถือว่าเป็นแบบอย่างที่ดี แม้ว่าท่านเองจะเป็นพระราชาก็ปกครองโดยธรรม ยึดถือการปฏิบัติธรรม มีการให้ทาน รักษาศีลอุโบสถ เป็นต้น แม้จะมีการกิจการงานที่มาก แต่ท่านก็ยังหาเวลาที่จะมาประพาศิธรรมมิได้ขาดอย่างต่อเนื่อง

๔. พระเจ้าเนมิราชแม้พระองค์จะมีเพียบพร้อมทุกอย่าง บรรดาสิ่งใดยอมได้ แต่ท่านก็มีได้หวง หรือตระหนี่ พระองค์ยังตั้งโรงทาน แจกจ่ายให้กับคนที่ยากจน และบุคคลที่ได้รับความเดือดร้อน พระเจ้าเนมิราชโปรดให้สร้างโรงทาน ๕ แห่ง คือ ที่ประพาศิพระนคร ๔ แห่ง ท่ามกลางพระนคร ๑ แห่ง ยังมหาทานให้เป็นไปด้วยความเป็นผู้มีพระอหยาตย์ในทาน พระราชทานทรัพย์ที่

โรงงานแห่งละ ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ ทรงบริจาคทรัพย์วันละ ๕๐๐,๐๐๐ กหาปณะ ทุกๆ วัน ทรงเบญจศีลเป็นนิจ ทรงสมาทานอุโบสถทุกวันปักษ์ ทรงชักชวนมหาชนในการบำเพ็ญบุญมิให้ท่านเป็นต้น ทรงแสดงธรรมสอนให้ทราบทางสวรรค์ คุณความประมุขชนให้กลัวนรก ประมุขชนตั้งอยู่ในพระโอวาทของพระองค์ บำเพ็ญบุญมิให้ท่านเป็นต้น จุตจากอภัพนั้นแล้วบังเกิดในเทวโลก เทวโลกเต็ม นรกเป็นจุว่างเปล่า กาลนั้นหมู่เทวดาในดาวดึงส์พิภพ ประชุมกัน ณ เทวสถานชื่อสุทธรรมา กล่าวสรรเสริญคุณของพระมหาสัตว์ว่า โอ พระเจ้าเนมิราช เป็นพระอาจารย์ของพวกเรา ชาวเราทั้งหลายอาศัยพระองค์ จึงได้เสวยทิพยสมบัตินี้ แม้พระพุทธานุภาพก็มีได้กำหนด แม้ในมนุษย์โลก มหาชนก็สรรเสริญคุณของพระมหาสัตว์ คุณกถาแผ่ทั่วไป ราวกะน้ำมันที่เทราดลงบนหลังมหาสมุทร ฉะนั้น

๕. ทรงไปเที่ยวเมืองนรก-สวรรค์ ทำให้ผู้ที่ศึกษาเรื่องของพระเจ้าเนมิราชขาดกทำให้เกิดความกลัวที่จะทำบาปและหมั่นเพียรที่จะทำบุญมากขึ้น

๖. สิ่งที่สำคัญที่พระองค์ทรงพิจารณา คือ สังขารของพระองค์ที่พิจารณาถึงเส้นผมหางอกของพระองค์เอง ไม่มีผู้ใดจะหลีกเลี่ยงไปได้ ย่อมอยู่ได้แห่งกฎไตรลักษณ์ทั้งสิ้น ดังที่พระองค์ทรงตรัสว่า ผมหางอกที่งอกบนศีรษะของพ่อนี้ นำความหนุ่มไปเสีย เป็นเทวทูตปรากฏแล้ว คราวนี้จึงเป็นคราวที่พ่อจะบวช^{๔๖} ครั้นตรัสดังนี้แล้วก็อภิเษกพระราชโอรสในราชสมบัติ แล้วพระราชทานพระโอวาทว่า แม้มันเห็นผมหางอกอย่างนี้แล้ว ก็พึงบวช จากนั้นพระองค์ก็ทรงออกบวช และบำเพ็ญอธิฐานบารมีจนได้บรรลุนิพพาน

๒.๘ สรุป

สรุปได้ว่า เนมิราชขาดกเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตครั้งเมื่อเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ขณะนั้นก็ได้บรรลุนิพพาน คือ การพิจารณาเห็นผมหางอกที่งอกขึ้นบนเศียร เกิดแล้วก็นำความหนุ่มไปเสีย เป็นเทวทูตปรากฏแล้ว ดังเช่น พระเจ้าเนมิราชตรัสกาลานี้แล้ว เป็นเหมือนพระราชองค์ก่อนๆ ทรงผนวชแล้วประทับอยู่ ณ อัมพวัน เจริญพรหมวิหาร ๔ มีฉันทะไม่เสื่อม ได้เป็นผู้บังเกิดในพรหมโลก แต่ในเรื่องของพระเจ้าเนมิราชนอกจากจะอธิฐานบำเพ็ญธรรมบารมีโดยการออกบวช ในขณะที่ท่านเป็นพระราชาท่านก็มีใจเมตตา มีการให้ทาน รักษาศีลอยู่เป็นนิจ ทำให้ท่านได้ท่องเที่ยวเห็นความเป็นอยู่ในนรก และสวรรค์ จนเมื่อพระเจ้า เนมิราชสิ้นชีวิตลงก็ได้ไปบังเกิดในพรหมโลก

^{๔๖} พุ.ชา.ทก (ไทย) ๒๓/๑๐๖๒/๒๑๕-๒๒๐.